

Marika Myllymäki

Kehitysvammaisten osallisuus media-alalla

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Medianomi AMK
Viestintä
Opinnäytetyö
26.4.2012

Tekijä(t) Otsikko	Marika Myllymäki Kehitysvammaisten osallisuus media-alalla
Sivumäärä Aika	45 sivua + 0 liitettä 26.4.2012
Tutkinto	Medianomi (AMK)
Koulutusohjelma	Viestintä
Suuntautumisvaihtoehto	Radio- ja televisioilmaisu
Ohjaaja(t)	Aura Neuvonen, tuntiopettaja
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee kehitysvammaisten osallisuutta mediassa ja media-alalla. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mikä on kehitysvammaisen paikka suomalaisessa mediassa ja minkälaista annettavaa kehitysvammaisilla on media-alalle. Opinnäytetyössä esitellään ja tutkitaan jo olemassa olevia muotoja kehitysvammaisten osallisuudesta mediassa, joihin kuuluvat tuotannolliset työt sekä esiintyminen tuoreissa silmiä avaavissa mediatuotannoissa. Lisäksi tutkitaan kehitysvammaisten julkisuuskuvaa, työllistymisen ja kommunikaation haasteita sekä työkykyä ja osaamista media-alalla.</p> <p>Tutkimus on toteutettu haastattelemalla kehitysvammaisten kanssa työskenteleviä ihmisiä sekä media-alan ihmisiä, joilla on kokemusta kehitysvammaisten media-alan toiminnallisuudesta. Tutkimusmateriaalina käytetään lisäksi kirjallisuutta, lehtiartikkeleita sekä 2010-luvun mediatuotantoja, joissa kehitysvammaisia esiintyy. Pääosin tutkimus on hiljaisen tiedon julkituomista, sillä parhaiten kehitysvammaisten käytännön mediatyöstä tietävät ne ihmiset, jotka heidän kanssaan tekevät työtä.</p> <p>Tutkimuksella on myös vahva arvolataus, sillä suuri osa kehitysvammaisten vaikeuksista johtuu toisten ihmisten asenteista, ennakkoluuloista ja tiedonpuutteesta. Tutkimus on poikkitieteellinen, sillä kehitysvammaisten työllistyminen ja toimintakyky liittyvät vahvasti sosiaalialaan. Kuitenkin on media-alan ihmisten asia selvittää, minkälaiseen osallisuuteen kehitysvammaiset media-alalla sopivat ja minkälaisissa työtehtävissä heidän aktiivisuutensa on parhaimmillaan.</p>	
Avainsanat	Kehitysvammaiset, osallisuus, media-ala, työllistyminen

Author(s) Title	Marika Myllymäki Media Involvement Among the Intellectually Disabled People
Number of Pages Date	45 pages + 0 appendices 26 April 2012
Degree	Bachelor of Arts
Degree Programme	Film and Television
Specialisation option	Radio and Television Work
Instructor(s)	Aura Neuvonen, Lecturer
<p>The present Bachelor's Thesis investigates an intellectually disabled individual's involvement in the media work and the media field. The research aims to find out how the Finnish media places individuals with an ID and what do the people with ID have to offer to the field of media. This thesis introduces and researches the ongoing versions of the media involvement of people with an ID, which include the production work, as well as performing in the latest eye-opening media productions. This work also researches the public image of the people with an ID as well as their skills and ability to work in the media field.</p> <p>The research has been applied into practice by interviewing people who work with people with ID as well as the media people who know about the ID individual's involvement in the media work. The background material is based on literature, articles and media productions from the 2010's in which the people with an ID are performing. This research is mainly based on publishing the quiet knowledge from the specialists who work with the people with ID.</p> <p>The research is concerned with values, because a great deal of the problems of the people with an ID, are due to other people's attitudes, prejudices and their lack of knowledge. The research is interdisciplinary, because the employment and ability to function of the people with ID relates to the social work. Nevertheless, it is the responsibility of the media professionals to figure out what would be the best type of media involvement among these people.</p>	
Keywords	intellectually disabled, the media field, employment

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kehitysvammaiset työntekijät – eettiset ristiriidat kautta historian	4
2.1	Mitä kehitysvammaisuus on?	4
2.2	Kehitysvammaisten työllistymisen historia ja käytännöt	5
2.2.1	Päiväkeskukset ja työtoiminta – ikuista kuntoutusta	7
2.2.2	Avotyö – palkkana integroituminen	9
2.2.3	Tuettu työ – ainoa oikea vaihtoehto?	10
3	Tiellä työelämään	11
3.1	Ennakkoluulot työllistymisen haasteena	11
3.2	Ohjeita työyhteisöön liittymiseen ja kommunikaatioon	13
3.3	Kehitysvammaisen taidot ja työkyky media-alalla	16
4	Aktiivisuutta media-alalla	19
4.1	Kulttuuripaja Valo antaa aikaa luovuudelle	19
4.2	Sub näyttää tietä	21
4.3	Radio Helsinki levittää sanaa	23
5	Kehitysvammaiset näkyvät ja kuuluvat 2010-luvun mediassa	25
5.1	<i>Vähän kunnioitusta</i> – käsikirjoitusvuoro kehitysvammaisilla	28
5.2	<i>Toisenlaiset frendit</i> – toisenlainen tosi-tv	31
5.3	<i>Kovasikajuttu</i> – miehet kehitysvammaisuuden takana	33
6	Kehitysvammaisen paikka media-alalla – osaammeko määritellä sen?	36
7	Yhteenveto ja pohdintaa	39
	Lähteet	43

1 Johdanto

Tämä opinnäytetyö tutkii kehitysvammaisten ihmisten osallisuutta media-alalla, sekä tekijöinä että esiintyjinä. Työssä esitellään erilaisia olemassa olevia osallisuuden muotoja ja pohditaan, mikä on kehitysvammaisen paikka media-alalla.

Työn alussa käydään läpi kehitysvammaisten työllistymisen historiaa vaivaistaloista tähän päivään saakka. Luvussa kaksi esitellään myös erilaiset kehitysvammaisten työllistymisen muodot ja niihin liittyvät eettiset ristiriidat. Työllistyminen ylipäätään on kehitysvammaisille vaikeaa, varsinkin sellaiselle alalle, josta he olisivat itse kiinnostuneita tai jossa heillä olisi omaa osaamista (Merckiniemi 13.3.2012). Kolmannessa luvussa pohditaan niitä asioita, jotka hankaloittavat kehitysvammaisen matkaa työelämään. Haasteita tuovat työnantajien ennakkoluulot ja negatiivinen asenne sekä työyhteisöön integroitumisen ja kommunikaation vaikeudet. Luvussa kerrotaan myös kehitysvammaisten taidoista ja työkyvystä erilaisissa media-alan töissä.

Perinteisiä työtoiminnan ja tuetun työn malleja on sovellettu media-alalla Lyhty Ry:n kulttuuripaja Valossa, Subin ohjelmatiedotuksessa sekä Radio Helsingillä. Valo työpajassa kehitysvammaiset tekevät mm. musiikkia, teatteria, radiotyötä, kuvausta, leikkausta ja äänityötä. Subin ohjelmatiedotukseen palkattiin kehitysvammaisen henkilö tuettuun työhön tiedottajan assistentiksi. Radio Helsinki puolestaan kokeilee konseptia, jossa he tilaavat ohjelmaa Valo-työpajan kehitysvammaisilta radiotoimittajilta. Näihin esimerkkeihin pureudutaan luvussa neljä. Toisenlaisia esimerkkejä kehitysvammaisten osallisuudesta ovat viimeaikaiset mediatuotannot, joissa kehitysvammaiset itse esiintyvät. Tähän työhön on valittu tutkittavaksi 2010-luvun silmiä avaavat mediatuotannot: *Vähän kunnioitusta* -elokuva, *Toisenlaiset frendit* -sarja sekä *Kovasikajuttu*-dokumentti. Kehitysvammaisten julkisuuskuvaa sekä näitä tuoreita mediatuotantoja analysoidaan luvussa viisi.

Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymys on: mikä on kehitysvammaisen ihmisen paikka media-alalla? Vähän tutkitun aiheen hahmottamiseksi turvauduin hypoteesiin, sillä hypoteesit antavat tarttumapintaa aiheeseen ja ohjaavat tiedonhankintaa oikeaan suuntaan. Hypoteesit myös auttavat näkemään uusia asioita ja hahmottamaan kokonaisuut-

ta. (Kuutti 2001, 50-51.) Hypoteesini on, että kehitysvammaisilla on osallisuutta ja osaamista media-alalla. Oletan myös, että kehitysvammaisten rooli mediassa on murroksessa nyt 2010-luvulla, johon liittyvät tuoreet mediatuotannot, joissa kehitysvammaiset esiintyvät uudella tavalla. Lisäksi oletan, että kehitysvammaisten työllistymiseen liittyy erilaisia haasteita ja eettisiä ristiriitoja. Hypoteesi ajoi löytämään hyviä haastateltavia ja valitsemaan juuri ne tapaukset ja esimerkkituotannot, joiden kohdalla hypoteesi toteutuu.

Tutkimusmenetelmä tässä työssä on kvalitatiivinen, sillä kaikkia henkilöitä on haastateltu vapaamuotoisesti, ja jokaiselle heistä on esitetty osittain tai kokonaan erilaisia kysymyksiä riippuen siitä, minkä alan asiantuntijoita he ovat. Tutkimus on kvalitatiivista myös siinä suhteessa, että se pitää sisällään kenttähavaintoja, erilaisia dokumentteja sekä kulttuurin tuotteita. (Kuutti 2001, 47.)

Tämän työn tutkimusmenetelmä on myös samankaltainen kuin tutkivan journalistin. Saatua tietoa ei julkaista sellaisenaan, vaan eri tahojen näkemykset asioista analysoidaan ja niitä vertaillaan. Esimerkiksi kehitysvamma-alan kirjojen näkemykset saattavat erota kehitysvammaisten kanssa työskentelevien mielipiteistä. Tutkivalla journalismilla on paljon yhtymäkohtia tieteelliseen toimintaan. Molemmissa vaaditaan tiedollista syvällisyyttä, analyttisyyttä, perusteluja ja näyttöä esitetyille tulkinnoille, sekä käytetään tutkimusmenetelminä kirjallisia lähteitä, henkilölähteitä ja havainnointia. (Kuutti 2001, 40.) Myös tässä tutkielmassa lähteitä ovat kirjallisuus, artikkelit, haastattelut, kenttähavainnot sekä erilaiset dokumentit, kuten tv-ohjelmat ja elokuvat. ”Tutkiva journalismi ei ole eikä voi olla arvovapaata, vaan journalistin toimintaa hallitsee vaatimus kansalaisten oikeudenmukaisesta kohtelusta” (Kuutti 2001, 28). Tutkimus ei ole arvovapaata nytkään, sillä kehitysvammaisten kohtelun ja julkisuuskuvan analysoimiseen liittyy luonnollisesti arvolataus. Tutkivat journalistit ajavat niiden asioita, joilla ei ole omaa kuuluvaa ääntä. Tähän hyväosaisten vallankäyttäjien vahtimiseen ja heikoimpien etujen turvaamiseen viittaa yhdysvaltalainen journalismiin iskostunut sanonta: ”The task of a journalist is to comfort the afflicted and afflict the comfortable” (Kuutti 2007, 28.) Tässä opinnäytetyössä kuuluvat niiden ihmisten äänet, jotka osaltaan ajavat kehitysvammaisten etuja.

Tähän työhön on haastateltu ihmisiä, jotka työskentelevät kehitysvammaisten parissa, sekä media-alan työntekijöitä, joilla on kosketuspintaa kehitysvammaisten ihmisten työllistymiseen. Laajin haastattelu on Lyhty Ry:n kulttuuripaja Valon vastaavalta ohjaajalta ja perustajajäseneltä Teuvo Merkkiniemeltä. Hän on työskennellyt kehitysvammaisten ihmisten kanssa 17 vuotta Lyhty Ry:ssä, johon Valo-työpaja perustettiin vuonna 2004. Pajan kehitysvammaiset työntekijät ovat olleet tavalla tai toisella mukana useissa 2010-luvun kehitysvammaisiin liittyvissä mediatuotannoissa, joita analysoidaan tässä työssä. Kulttuuripaja Valo on myös lähes ainoa paikka, jossa kehitysvammaiset oikeasti tekevät media-alan töitä, joten Merkkiniemi on yksi harvoista, jotka pystyvät kertomaan miten media-alan työt kehitysvammaisilta onnistuvat. Eettiset kysymykset ovat myös paljon hänen mielessään, sillä hän pyrkii vaikuttamaan kehitysvamma-alan päättäjiä näkemyksiin oman arvomaailmansa kautta. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Toinen haastateltava, Subin ohjelmatiedottaja Katariina Kantola, edustaa työnantajan näkemystä aiheeseen, sillä hän oli kehitysvammaisen työntekijän kouluttaja Subin ohjelmatiedotuksessa. Hän kertoo, miten tuetun työn muoto onnistui, kun Subille palkattiin kehitysvammaisen työntekijä. Radio Helsingin tuottaja Anna Laine edustaa myös työnantajapuolta, mutta hieman eri tavalla, sillä Radio Helsinki tilaa Valo-työpajalta kehitysvammaisten tekemää radio-ohjelmaa. Helsingin kaupungin johtavalta puheterapeutilta Jaana Salmiselta sain tietoa kehitysvammaisten ja vammattomien keskinäisestä kommunikaatiosta liittyen työllistymiseen. Hän myös analysoi työtaustansa avulla, miten erilaiset media-alan työtehtävät sujuvat kehitysvammaisilta. Lisäksi lyhyitä kommentteja sain sosiaalityöntekijä ja muusikko Teemu Bergmanilta sekä *Kovasikajuttu*-dokumentin ohjaajalta Jukka Kärkkäiseltä. Kärkkäinen edustaa tahoa, joka on itse ollut luomassa kehitysvammaisten julkisuuskuvaa dokumentin tuotannollisilla päätöksillä.

Kehitysvammaisilla on havaittavissa tietynlaista taiteilijuutta, ja he näkevät maailman eri tavalla kuin valtaväestö (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012). Tämä ominaisuus on heillä ainutlaatuinen, eikä sitä saa tukahduttaa, piilottaa ja unohtaa työlaitosten sisälle. Media-alan työt ovat nykyisin niin monipuolisia, että varioimalla perinteisiä työtehtäviä kehitysvammaisille löytyy varmasti tulevaisuudessa sopiva tapa ja paikka osallistua media-alaan. Haastetta tähän tuo se, että kehitysvammaiset eivät ole yksi 40 000 ihmisen joukko, vaan jokainen heistä on oma yksilönsä ja vammaisuuden ja toimintakyvyn

aste vaihtelee rajusti yksilöiden välillä. Luvuissa kuusi ja seitsemän vedän yhteen keräämäni aineistoa ja esitän omia pohdintojani.

2 Kehitysvammaiset työntekijät – eettiset ristiriidat kautta historian

2.1 Mitä kehitysvammaisuus on?

Kehitysvammainen, on ihminen, jonka henkinen toiminta ja kehitys on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vamman vuoksi (Viitapohja 2009). Kehitysvamma tarkoittaa vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Suomessa on kaikkiaan 40 000 kehitysvammaista ihmistä. (Seppälä & Rajaniemi 2011.)

Kehitysvammaisuus voi aiheutua useista eri syistä. Lääketieteellisiä diagnooseja on paljon ja useimmat niistä ovat harvinaisia. (Viitapohja 2009.) Noin 30-50 prosenttia kehitysvammaisuudesta johtuu geneettisistä syistä eli niin kutsutusta geenivirheestä. Muita syitä voivat olla äidin raskaudenaikaiset infektiot, vauvan synnytyksen jälkeiset infektiot, äidin raskaudenaikainen altistuminen alkoholille tai huumeille tai vauvan vaikea synnytyksenaikainen hapenpuute. (Seppälä & Rajaniemi 2011.)

Kehitysvammaisuuden vaikeusasteen mittarina on perinteisesti käytetty älykkyysosamäärään perustuvaa ryhmittelyä. Sen mukaan lievästi kehitysvammaisen ihmisen älykkyysosamäärä on 51–69, keskitasoisesti kehitysvammaisen 36–50 ja vaikeasti kehitysvammaisen 20–35. Asteikkoa lievemmin kehitysvammaisia pidetään heikkolajaisina. Älykkyysosamäärään perustuva luokittelu ei kuitenkaan vastaa kehitysvammaisten todellista suoriutumiskykyä elämässä, sillä henkiset kyvyt voivat vaihdella suuresti. Mahdolliset lisävammat ja henkilökohtainen kokemustausta vaikuttavat myös suoriutumiskykyyn. Kehitysvammaisuuden vaikeusastetta arvioitaessa tulisivat mitata toiminnallisten taitojen tasoa ja jokapäiväiseen elämään liittyvää avuntarvetta. (Viitapohja 2009.)

Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta: lääketieteen ja diagnoosin näkökulmasta, toimintakyvyn näkökulmasta tai sosiaalisesta näkökulmasta. Perinteisesti käytössä on ollut lääketieteellinen näkökulma, jossa kehitysvammaisten

ryhmä rajataan irti muista ihmisistä lääketieteellisin perustein. Toimintakyvyn näkökulma on kulkenut rinnalla, koska kehitysvammaisuutta on helppo määritellä sen mukaan, miten vammaisen kykenee toimimaan yhteiskunnassamme. Sosiaalinen määritelmä on otettu mukaan viime vuosina. Siinä otetaan huomioon vamman lisäksi muut asiat, jotka rajoittavat kehitysvammaisen ihmisen elämää, kuten syrjintä, ennakkoluulot ja toisaalta riippuvaisuus muista ihmisistä. (Seppälä & Rajaniemi 2011.) Radikaalissa sosiaalisessa vammaisuuden mallissa nähdään, että yhteiskunta tuottaa vammaisuutta tekemällä toimintaympäristöistä sellaisia, että kaikki eivät pysty niissä toimimaan (Barnes, Mercer & Shakespeare 1999, 27–31; Oliver 1997, 32 Puupposen 2000, 7–8 mukaan). Vaikeudet johtuvat siitä, että kehitysvammaisen toimintakyky ja tilanteista nousevat vaatimukset ovat ristiriidassa keskenään (Seppälä & Rajaniemi 2011). Vammaisuutta tuottaa siis terveydentilan ja ympäristötekijöiden vuorovaikutus. Olisi tärkeää, ettei henkilöitä arvoteta tai määritellä vammojensa tai toiminta- ja osallistumisrajoitteidensa mukaan. (World Health Organization 1999, Puupposen 2000, 7 mukaan.) Tähän opinnäytetyöhön on sopivinta ottaa käyttöön juuri sosiaalinen näkökulma, sillä työllistyminen ja mediakuva liittyvät yhteisön ja kehitysvammaisten suhteeseen.

2.2 Kehitysvammaisten työllistymisen historia ja käytännöt

Suomen perustuslain mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla, ja julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan oikeus työhön (Suomen perustuslaki 731/1999 §18). Työllistyminen on tunnustettu korvaamattomaksi osaksi onnistunutta integroitumista yhteiskuntaan. Työ on paljon enemmän kuin vain tulonlähde; työ voi vahvistaa sosiaalista yhteenkuuluvuuden tunnetta, vaikuttaa positiivisesti yksilön omakuvaan, tarjota keinoja itseilmaisuuksiin ja vaikuttaa kokonaisvaltaisesti kehitysvammaisten elämänlaatuun. (Burge, Ouellette-Kuntz & Lysaght 2007; Schur 2002b, Kershin 2011, 213 mukaan.) Voi hyvin kuvitella, että tavallisen kansalaisen mielestä kehitysvammaisten työttömyys ei ole ongelma, kun kaikilla muillakaan ei ole työtä (Hiila 1996, 1). Erityisesti media-alalle on vaikea työllistyä ylipäätään, joten voidaan ihmetellä, miksi kehitysvammaisten paikka olisi siellä. Tästä on pieni askel siihen ajatteluun, että vammaisten paikka olisi josain muualla kuin osallistumassa aktiivisesti yhteiskuntaan. Vammaisille ei voi vaatia etuoikeuksia, mutta meillä on velvollisuus vaatia tasa-arvoa siinä, että vammaisten työttömyysaste ei saa olla sen suurempi kuin muullakaan väestöllä. (Hiila 1996, 2.)

Jotta ymmärrettäisiin paremmin kehitysvammalakia ja kehitysvammaisten työllistymisen käytäntöjä nykypäivänä, on palattava historiassa taaksepäin. Kehitysvammaisten paikka yhteiskunnassa on muuttunut vuosien varrella, mutta työllistämisen asenteissa näkyy edelleen jäänteitä historiasta.

Vuonna 1879 Suomessa säädettiin vaivaishoitoasetus, sillä vaivaishoitoon meni päättäjien mukaan liikaa rahaa. Asetuksen tarkoituksena oli karsia työkykyiset muiden avunsaajien joukosta. Englantilaisen mallin mukaan Suomeen perustettiin kunnallisia työlaitoksia, vaivaistaloja. (Saloviita, Lehtinen & Pirttimaa 1997, 14.)

Vaivaistaloon tulija menetti henkilökohtaisen vapautensa, ja hänet alistettiin tiukasti valvottuun työntekoon ja kovaan kuriin. Taloissa oli arestihuoneita. Tiukka kuri oli vaivaistalossa saadun ylöspidon hinta. Tarkoituksena oli luoda pelotusvaihtelu, joka karsi tekosairaat taloon yrittävien joukosta. (Saloviita ym. 1997, 14.)

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä yhtenäinen vaivaishoitojärjestelmä purkautui, kun apua tarvitsevat lajiteltiin omiin laitoksiinsa. Vaivaistalot jäivät vanhusten käyttöön. Työnteon velvollisuus säilyi kuitenkin uusissa avustusjärjestelmissä, kuten ankariissa työlaitoksissa. (Saloviita ym. 1997, 14.)

1940-luvulla kehitettiin kansaneläkejärjestelmä, joka takasi taloudellisen tuen työiän ylittäneille sekä muille työkyvyttömille. Nämä muut työkyvyttömät olivat vammaiset ja invalidit. (Saloviita ym. 1997 14–16.) Invalidihuoltolaki sai aikaan sen, että vammaiset jaettiin kahteen kastiin: yhteiskuntakelpoiset invalidit ja yhteiskuntakelvottomat mielisairaat ja vajaamieliset. Invalidien työllistymistä edistettiin monipuolisen erikoishuollon avulla, kun taas mielisairaat ja vajaamieliset ohjattiin laitoshoidon ja työmarkkinoiden ulkopuolelle. (Saloviita ym. 1997, 19–20.)

Psyykkisesti vammaisten ihmisten kovaa kohtelua ymmärretään sosiaalipsykologian näkökulmasta sosiaalisesta stigmasta johtuvana torjuntana. Sosiaaliantropologien mukaan kehitysvammaisten sulkeminen laitoksiin voidaan jopa ”rinnastaa rituaalisiin ihmisuhreihin”. ”Uhrit tosin säilyttävät henkensä, mutta heidät siirretään symbolisesti ja tosiasiallisesti yhteisön ulkopuolelle.” (Saloviita ym. 1997, 21.)

Suojatyön kehitys alkoi 1960-luvulla. Suojatyö oli työllistymistä avoimien työmarkkinoiden ulkopuolelle, ja se tapahtui suojatyökeskuksissa. Työ suunniteltiin alun perin vain

invalideille, joiden tyypillisiä vammoja olivat liikunta- ja aistivammat. Työvoimatoimistot rupesivat kuitenkin pian lähettämään myös muulla tavalla vammaisia ihmisiä suojatyökeskuksiin, ja vuonna 1978 invalideetti poistettiin suojatyön valintaperusteista. Lopulta suojatyö ei houkutellut alkuperäistä kohderyhmää, sillä se koettiin leimaavaksi, ja töihin jäi kehitysvammaisia ja mielenterveysongelmaisia. (Saloviita ym. 1997, 21–24.)

1960-luvun lopulla alkoi suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ideologinen muutos, joka hiljalleen paransi kehitysvammaisten asemaa, ja näitä hyljeksittyjä ryhmiä palautettiin osaksi yhteiskuntaa. Suomeen tuli ulkomaalaisten esikuvien mukaisia työlaitoksia eli päivähuoltoloita. 1980-luvulla kehitysvammaisille suunnattua suojatyötä alettiin kutsua työtoiminnaksi, sillä kehitysvammaisten tekemä suojatyö ei perustunut työsuhteeseen, kuten aikaisemmin invalideilla. Työstä ei makseta palkkaa, sillä kehitysvammaiset saavat työkyvyttömyyseläkettä. (Saloviita ym. 1997, 27–29.)

2.2.1 Päiväkeskukset ja työtoiminta – ikuista kuntoutusta

Päiväkeskusten ja työtoiminnan lokeroon kuuluu paljon erilaisia toimintoja, joita kaikkia yhdistää se, että ne ovat kehitysvammaisille sosiaalipalvelua, joten niissä käymisestä ei makseta palkkaa. Kehitysvammaisten työ- ja päiväkeskustoimintaa ylläpitävät pääasiassa kunnat ja kuntayhtymät. Myös joillakin järjestöillä ja uskonnollisilla yhteisöillä on työkeskuksia. Työtoiminta työkeskuksissa on suurelta osin päivähuoltoa, jossa pyritään soveltamaan oikean työpaikan toimintatapoja. Yleisimpiä työtehtäviä ovat erilaiset pakkaus- ja kokoonpanotyöt. Lisäksi päiväkeskuksissa on tarjolla virkistys- ja harrastustoimintaa sekä aikuiskoulutusta. (Viitapohja, 2010.) Työtoimintaan lasketaan myös erilaiset työpajat, joita Helsingin alueella ovat esimerkiksi Lyhty Ry:n ulkotyöpaja Lato, tekstiilityöpaja Luovilla ja kulttuuripaja Valo (Lyhty Ry).

1970-luvulla kehitysvammalakiin kirjoitettiin, että palkkatyöhön sijoittaminen on yksi kehitysvammaisten erityishuollon muoto ja sitä kohti tulisi pyrkiä. Palkaton työtoiminta olisi vain vaihtoehto muiden joukossa. Todellisuudessa palkaton työtoiminta laajentui ja muodostui vakioratkaisuksi kehitysvammaisten ihmisten työllistymiseen. Vuonna 1984 oikeaan työhön sijoittaminen poistui kokonaan kehitysvammalaista. (Saloviita ym. 1997, 30.)

Lainmuutoksen jälkeen kehitysvammaisten työhön sijoittaminen ei kuulunut kenellekään, sillä työvoimaviranomaisetkaan eivät palvele eläkkeellä olevia, työkyttömiä ihmisiä. (Saloviita ym. 1997, 30.)

Toistui aikaisempi ilmiö, jossa kehitysvammaiset jätettiin yhteiskunnan ulkopuolelle töihin omiin laitoksiinsa. 1990-luvun alussa työtoimintaan osallistui 9000 kehitysvammaista aikuista. (Saloviita ym. 1997, 30.) Nyt vuonna 2012 työtoiminta on edelleen yleisin kehitysvammaisten työllistymismuoto, johon kuuluu noin 10 000 ihmistä. Oikeissa avoimien työmarkkinoiden palkkatöissä on vain noin 360 kehitysvammaista ihmistä. (Keskiaho 2012, 5.) Kulttuuripaja Valon vastaava ohjaaja Teuvo Merkkiniemi on vaakaasti sitä mieltä, että kehitysvammaisille on tarjottava mielekkäämpää tekemistä kuin ne työt, joita työkeskuksissa tarjotaan.

Me aiotaan vaatia sitä, että kaikki nämä vaihetyökeskukset pitää lakkauttaa, isoja asioita. Perimmäinen varmaan on tällainen eettinen ajatus meillä tässä työssä, että olis kauhean kiva, että kaikkia ihmisiä kohdeltaisiin jotenkin järjellisesti tässä maailmassa, ja olis inhimilliset olosuhteet. Että kehitysvammaisilla ihmisillä ja erityisryhmien ihmisillä olisi jotain erilaisia mahdollisuuksia tehdä duunia, vaikka tämmöisissä erilaisissa työpajoissa. Että ei voi olla niin, että yli 80 prosenttia pakkaa kondomeja ja ruokaa. Se on aika epäinhimillinen ajatus. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Työtoiminnassa on paljon muitakin ristiriitoja kuin työtehtävien suppea luonne. Yksi niistä on se, että kehitysvammaisten odotetaan tekevän työtä, mutta siitä ei makseta palkkaa. Tämä johtuu siitä, että työtoiminta on kunnan ostamaa tai tuottamaa palvelua kehitysvammaisille. Kehitysvammaisten Tukiliiton vaikuttamistoimikunnan esimies Kari Vuorenpää ihmettelee Kirkko ja Kaupunki -lehdessä, miten on mahdollista, että kehitysvammaiset ihmiset ovat asiakkaita ja käyvät silti töissä (Keskiaho 2012, 5).

Tämä ideologia on peruja historiasta, jolloin kaikenlaisilta hoidokeilta vaadittiin ylöspidon vastineeksi työntekoa. Potilaiden tekemällä työllä oli muinoin suuri merkitys hoitolaitosten taloudelle. (Saloviita ym. 1997, 32.) Virallisesti työtoiminnan tavoite on sopeuttaa kehitysvammaisia yhteiskuntaan ja työelämään, mutta ongelma on kuitenkin siinä, että työtoiminta ei yleensä johda mihinkään, vaan ilmaista työvoimaa pyörii työtoiminnassa vuosikausia. Työtoiminnasta maksetaan työosuusrahaa, jonka määrä vaihtelee 3,5 eurosta 7 euroon päivässä työtehtävästä riippuen. (Keskiaho 2012, 5.) Rahan on tarkoitus motivoida kehitysvammaisia työntekoon (Viitapohja 2010). Työtoimintakäytäntöä perustellaan sillä, että kehitysvammaisilla ihmisillä on jo eläke, joten oikealle palkalle ei ole tarvetta. Kuitenkin kehitysvammaisten ihmisten työntekoa motivoi samat

asiat kuin muutakin väestöä ja yksi näistä asioista on palkka, jonka avulla voi elää itsestä elämää. (Keskiaho 2012, 5.) Toinen työtoiminnan ristiriita on se, että kehitysvammaiset on diagnosoitu työkyvyttöömiksi ja siksi he saavat työkyvyttömyyseläkettä, mutta silti heidän oletetaan tekevän työtä. Vaihtoehto voisi olla se, että kehitysvammaisille kehitetään kiinnostavaa vapaa-ajan toimintaa. Työtoimintaa on luonnehdittu terapiaksi ja kuntoutukseksi siitä huolimatta, että tavoitteita ei ole asetettu eikä tuloksia ole nähtävissä. (Saloviita ym. 1997, 33.)

Työtoiminnassa jäljitellään etupäässä perinteistä teollista vaihetyötä, mutta ympäristössä, joka poikkeaa normaaleista työelämän vaatimuksista. Niinpä toimintaan osallistujat sopeutuvat työelämän asemesta suojatun ympäristön erityiseen ja omalaatuiseen maailmaan. (Saloviita ym. 1997, 33.)

Työtoiminta on kuin integroitumista yhteiskunnan ulkopuolelle. Vaikka työkeskus sijaitisi etäällä kehitysvammaisten omasta kodista tai asuntolasta, he menevät kuitenkin työyhteisöön, jossa on vain kehitysvammaisia ja heidän ohjaajiaan. (Saloviita ym. 1997, 33.) Työkeskusten oikeuttamista pohditaan jatkuvasti, ja aiheesta on ollut kirjoituksia viimeaikaisessa mediassa: mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa (Pinomaa 2012) sekä reportaasi Kirkko ja Kaupunki-lehdessä (Keskiaho 2012). Tämänkaltaiset muutokset ovat kuitenkin äärimmäisen hitaita, sillä kerran luotuja sosiaalisia organisaatioita on vaikea purkaa (Saloviita ym. 1997, 34).

2.2.2 Avotyö – palkkana integroituminen

Säästäväisimmät kunnat keksivät 1980-luvulla keinon alentaa kehitysvammaisten työtoiminnan kustannuksia. Ratkaisuksi muodostui avosuojatyö, josta nykyisin käytetään nimitystä avotyö tai avotyötoiminta, jossa kehitysvammaiset sijoitetaan tavallisille työpaikoille palkattomaan työhön. Avotyöpaikat olivat aluksi usein kunnan päiväkoteja, vanhainkoteja tai toimistoja. Kunnan oma avotyöpaikka tuli jopa neljä kertaa halvemmaksi, kuin työkeskuspaikka. Avotyötoiminta on lisääntynyt nopeasti viime vuosikymmeninä. (Saloviita ym. 1997, 37.) Nykyisin noin 2 300 kehitysvammaista on avotyössä (Keskiaho 2012, 5).

Avotyö on kuin harjoittelu- tai kuntoutusjakso oikealla työpaikalla tai työkeskuksessa. Esimerkiksi Radio Helsinki ottaa kerran kuussa yhdeksi päiväksi kehitysvammaisen harjoittelijan toimitukseensa (Laine, haastattelu 3.4.2012) Tämäkin luetaan työtoiminnak-

si, joka on kehitysvammaiselle sosiaalipalvelua ja näin ollen siitä ei makseta palkkaa. Ongelma piilee siinä, että kehitysvammaisilla tämä harjoittelu-/kuntoutusvaihe tuppaa jäämään päälle jopa vuosikausiksi. (Paju, 2011.)

Kehitysvammaisten tekemää avotyötä ja muuta ilmaiseksi tehtyä työtoimintaa perustellaan monilla kyseenalaisilla tavoilla, joihin kehitysvamma-alan asiantuntijat yrittävät vastata nykyaikaisen moraalikäsitteen mukaan. Yksi tällainen perustelu on esimerkiksi se, että raha ei olisi kehitysvammaiselle tärkeä asia. Väittämään vastataan niin, että kehitysvammaiset eivät välttämättä ymmärrä rahan arvoa, mutta he osaavat arvostaa niitä asioita ja elämyksiä, joita rahalla saa, esimerkiksi lomamatkoja. Toinen väittäminen on sellainen, että avotyössä tehdyllä työllä ei ole taloudellista arvoa. Tähän esitetään vastakysymys: miksi tällaista työtä sitten teetetään, eikö pitäisi järjestää työtä, josta on hyötyä? Kolmas väittäminen on, että työtoiminnassa on kysymys kuntoutuksesta, ei työstä. Vastaus: kuntoutus on tavoitteellista ja määräaikaista, johon vuosikausia jatkuva palkaton työ ei sisälly. (Saloviita ym. 1997, 38.)

2.2.3 Tuettu työ – ainoa oikea vaihtoehto?

Tuetun työllistymisen menetelmä on tarkoitettu henkilöille, jotka vamman tai vastaavan syyn takia tarvitsevat jatkuvaa tukea selviytyäkseen työssä. Tuetun työllistymisen tavoitteena on vakituinen palkkatyö integroidussa työyhteisössä. (Saloviita ym. 1997, 29.)

Tuetussa työssä kehitysvammaiselle etsitään työ avoimilta työmarkkinoilta ja hänelle kirjoitetaan tavallinen työsopimus yrityksen kanssa. Tuettu työ on tasavertainen palkallinen työ tavallisella työpaikalla, joka toteutetaan tuetusti. Kehitysvammaista auttaa työvalmentaja, joka on usein työkeskuksen ohjaaja. Hän hankkii työn, auttaa sopimuksen solmimisessa ja seuraa ja tukee kehitysvammaisen työntekoa tarvittavissa määrin. (Paju 2011.) Esimerkiksi Helsingin kaupungin sosiaalivirastolla on Tuetun työllistymisen palvelu, joka tukee kehitysvammaisten ihmisten työllistymistä. Palvelu tarjoaa kokonaisvaltaisen palvelujärjestelmän, johon kuuluu työpaikan hankkiminen, yksilöllinen koulutus työtehtäviin ja jatkuva tuki työpaikoilla tukikäytien avulla. Ammattitaitoinen työvalmentaja tukee palvelunkäyttäjää kaikissa vaiheissa haastattelusta uran etenemiseen (Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto 2010).

Tuetun työn perusajatus on se, että kaikilla on oikeus työhön huolimatta vamman vaikeusasteesta. Keskeisiä ovat tukipalvelut, joiden avulla työstä suoriudutaan niin, että se on myös työnantajalle tuottoisaa. (Saloviita ym. 1997, 29.) Tärkeitä tuetun työn kriteerejä ovat, että työntekijät ovat osa- tai kokopäiväisesti työssä, työstä maksetaan minimipalkkatason mukaista tai työntekijän työsuoritusta vastaavaa palkkaa ja työntekijällä on mahdollisuus olla muiden työntekijöiden kanssa. Tavoitteena ei ole ainoastaan työpaikan saaminen, vaan kehitysvammaisen ihmisen integroituminen muuhun yhteiskuntaan, sosiaalisten kontaktien luominen ja palkkatulot. Nämä kaikki osaltaan edistävät kehitysvammaisen ihmisen elämänlaatua. (Saloviita ym. 1997, 31.)

Vaikka tuetusta työstä voi lukea kehitysvamma-alan kirjoista jopa 20 vuoden takaa, totuus on se, että nyt vuonna 2012 vain noin 300-360 ihmistä 23 000 työikäisestä kehitysvammaisesta on työsuhteessa (Pinomaa 2012). Kehitysvammaisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa sekä viimeaikaisissa lehtijutuissa tuettu työ nähdään eettisesti oikeana suuntana, jota kohti tulisi mennä. Asia ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen. Tuetun työn työpaikat ovat tällä hetkellä usein näennäisiä eivätkä välttämättä kehitä kehitysvammaisen yksilön tietoja ja taitoja (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012). Subin ohjelmatiedotuksen tuetun työn kokeilu onnistui kuitenkin ihanteellisesti, siitä kerrotaan luvussa 4.2.

3 Tiellä työelämään

3.1 Ennakkoluulot työllistymisen haasteena

Iso este kehitysvammaisen työllistymiselle on toisten negatiivinen asenne (esim. Baldwin, 1997; Siperstein ym., 2006; Wilgosh & Skaret, 1987, Kershin 2011, 213 mukaan). Otamme tässäkin käyttöön sosiaalisen näkökulman kehitysvammaisuuden tarkastelussa, jonka mukaan vamman sijaan ihmisiä rajoittavat riippuvaisuus muista ihmisistä ja ihmisten ennakkoluulot ja syrjintä (Seppälä ym. 2012). Kaikki kehitysvammaiset kykenevät työllistymään, jos sitä vain halutaan. Kysymys on vain asenteista, ja siitä miten määritellään työ ja ihmisen kyky tehdä työtä. (Pinomaa 2012.) Vaikka elämme Strada-ohjelman (23.3.2012) mukaan ”kehitysvammaisuuden suvaitsevaisuuden kultakautta”, iso este kehitysvammaisen työllistymiselle on työnantajien negatiivinen asenne. Työn-

antajilla on usein vahvoja ennakkoluuloja kehitysvammaisten työhön liittyvistä taidoista, kuten joustavuudesta ja tehokkuudesta, samoin kuin kyvystä oppia ja edistyä (Hernandez, Keys & Balcazar 2000, Kershin 2011, 214 mukaan). Monet myös yksinkertaisesti uskovat, että kehitysvammaiset ovat työkyvyttömiä (Scheid 2005, Kershin 2011, 214 mukaan). Vammaiset ihmiset on Suomessa yleisesti mielletty suojatyöntekijöiksi tai eläkeläisiksi, mikä on jääne historiasta (Ikonen 2000, 135). Tämä on oravanpyörä, sillä se, että kehitysvammaisia ei näy työelämässä, vahvistaa käsitystä siitä, että he kuuluvat omiin laitoksiinsa ja ovat onnellisia siellä.

Kehitysvammaisten työntekijöiden erilaiset tuentarpeet voivat olla työnantajalle yllätyksellisiä ja haasteellisia (Salminen, haastattelu 10.4.2012). Työnantajien kiinnostus muokata työpaikoista ja työoloista työrajoitteisille sopivia on hyvin vähäistä, kun muutakin työvoimaa on riittävästi tarjolla (Ikonen 2000, 133). Myös toisia työntekijöitä ei välttämättä innosta sellaisen työkaverin palkkaaminen, joka tarvitsee tukitoimia (Salminen, haastattelu 10.4.2012). Työnantajia huolestuttaa eniten kehitysvammaisten koulutuksen puute ja huoli työntekijän hinta-laatu-suhteesta (Merckiniemi, haastattelu 13.3.2012).

– – pääsääntöisestihän pitää palkata ihminen, jolla ei ole mitään alan koulutusta, niin kyllähän se varmaan arveluttaa vähän. Sitten se, että saako sille rahalleen mitään vastinetta vai tulee sinne sellainen riippakivi, jota joutuu koko ajan auttaa ja vahtia, käydä tekemässä hänen jälkeensä työt uudestaan. – – Sit varmaan osittain kaikessa ihmisen toiminnassa on pelko sellaista asiaa kohtaan, mitä ei tunne, mikä on meille varmaan aika sisäänrakennettu. (Merckiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Hatara koulutuksen taso ja vähäinen työkokemus ovat suurimpia syitä siihen, miksei kehitysvammaisia palkata oikeisiin töihin. Muita työllistymistä hankaloittavia tekijöitä ovat logistiset ongelmat; työpaikalle kulkeminen voi olla kehitysvammaiselle haastavaa (Schur 2002, Kershin 2011, 213 mukaan). Kehitysvammaisilla voi esiintyä puutteita myös käytöksessä, keskittymisessä, jaksamisessa, ajankäytössä, *multitaskingissa* sekä sosiaalisessa kanssakäymisessä (Morgam & Alexander 2005; Scheid 2005, Kershin 2011, 213 mukaan). Nämä puutteet voivat aiheuttaa sen, että kehitysvammaisen ei sopeudu työyhteisöön. Nämä ominaisuudet ovat myös sellaisia, joita nyky maailmassa vaaditaan työssä kuin työssä, myös media-alalla.

– – voihan olla myös sellainen juttu, että joku ihminen, suuret taiteilijat on monesti tällaisia, että hehän ei pysty toimimaan kenenkään kanssa ollenkaan ja se on tosi vaikeaa, mutta silti he saavat [esimerkiksi toimia media-alalla], koska se

heidän tekemä juttunsa on niin upeaa. Mutta se ei saa johtua siitä, että hänellä on kehitysvamma, vaan siitä, että hänellä on jotain annettavaa. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Sopivasti haasteellisen ja motivoivan työn löytäminen ei ole helppoa (Salminen, haastattelu 10.4.2012). Kyvyttömyyden, *disability*, sijaan tulisi puhua kyvyistä, *ability*, sillä kaikilla ihmisillä on kykyjä, myös kehitysvammaisilla. Ne pitää vain nähdä ja keksiä keinoja, miten ne voitaisiin ottaa käyttöön. (Pinomaa 2012.) Myös kehitysvammaisen oma aktiivisuus ja motivaatio ovat avainasemassa työnhakuvaiheessa. Tilannetta parantaa se, jos työnhakijalla on usko omiin kykyihinsä ja työllistymiseensä. (Ainasoja & Väisänen 2011, 39.) Palkkaamista edistää työetsijän henkilökohtainen aloitteen tekeminen, (Peltonen 2000, 35) mutta myös tuetun työn ohjaajien kekseliäisyydellä ja aktiivisuudella on suuri merkitys (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012).

– – eihän kukaan ainakaan ilmoita, että haluaisi palkata kehitysvammaisen, että kyllähän se pitää aika paljon näiden ihmisten, jotka tätä tuettua työtä pyörittää, se on heidän aktiivisuudestaan kiinni. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Tärkeää on kokeilla erilaisia töitä, ja hyvä työnohjaus on avainasemassa (Salminen, haastattelu, 10.4.2012). Merkkiniemi kannustaisi yrityksiä ajattelemaan asiaa avoimemmin: ”Se voi rikastuttaa sitä työyhteisöä paljonkin, että siellä pyörii joku hassu kaveri, joka vähän eri tavalla näkee tämän maailman. Sehän voi olla sellainen piristäväkin asia.” (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

3.2 Ohjeita työyhteisöön liittymiseen ja kommunikaatioon

”Eri aikoina erilaisuuden arvostus vaihtelee. Arvostuksen huippua voi seurata aallonpohja” (Matsinen 2000, 21). Asenne kehitysvammaisten työllistämiseen voi olla useilla ihmisillä näennäisesti kohdallaan, mutta asian ollessa ajankohtainen oman yrityksen tai työpaikan kohdalla ei uskalletakaan ottaa riskiä. Tässä vaiheessa kauniit ajatukset ja asenteet eivät enää pidä paikkaansa. (Ainasoja & Väisänen 2011, 39.)

Tämän päivän työelämä on kiivastahtista, eikä media-ala ole poikkeus. Työpaikan kiireinen ilmapiiri ja työyhteisön liian suuret odotukset voivat luoda kehitysvammaiselle työntekijälle paineita. Työkavereiden voi olla vaikea hyväksyä vajaakuntoisen työntekijän kömpelyyttä, hitautta ja muistiongelmia. Joskus työntekijän on itsekin vaikea hyväksyä näitä asioita. (Hagman & Piiparinen 2000, 29.) ”Vaikeavammaisen henkilö voi

päätyä muukalaisen tai ulkopuolisen asemaan työpaikalla. Häntä voidaan ryhtyä kohtelemaan jopa alentuvasti tai loukkaavasti.” Tuetun työn ohjaajan tehtäviin kuuluu tukea vammaisen ihmisen integroitumista työyhteisöön. Ei riitä, että vammaisen työntekijä on vuorovaikutuksessa muiden kanssa, vaan hänen tulee saavuttaa arvostettu ja tasavertainen asema muiden työntekijöiden joukossa. (Saloviita ym. 1997, 327.)

Parhaimmillaan vammaisen työyhteisössä voi vaikuttaa tiedostamatta olemalla elävä muistutus siitä, että ihmiset ovat erilaisia. Tämä voi saada aikaan sen, että johto ja muut työntekijät keksivät uusia kaikkia hyödyttäviä ratkaisuja. (Matsinen 2000, 20.) Vammaisen erilaisuus voi olla hyvinkin antoisaa, ja jotkut erilaisuutta arvostavat henkilöt haluavat rikastuttaa omaa maailmankatsomustaan keskustelemalla tämän kanssa. Näin haetaan uusia näkökulmia asioihin. Toisaalta jos vammaisen ei osaa jotakin, on suuri kiusaus ajatella osaamattomuuden johtuvan juuri vammasta. Tällöin vammaisen jää helposti työyhteisön ulkopuolelle. Vasta työssä menestyminen tuo vajaakuntoisen osaksi työyhteisöä. Tällöin työkaveria ei ajatella enää ensisijaisesti vammaisena, vaan muillekin yksilöllisille ominaisuuksille annetaan huomiota. (Matsinen 2000, 25.)

Vammaisen ja vammattoman kohtaamisessa on kyse eräänlaisesta kulttuurien kohtaamisesta samaan tapaan, kuin suomalaisen ja ulkomaalaisen tai vanhainkodissa asuvan vanhuksen ja nuoren radikaalin kohtaamisessa (Matsinen 2000, 19).

Kohdatessaan kehitysvammaisia vammaton ihminen uskoo törmänneensä kielimuuriin eikä aina tiedä, miten kommunikoida. Enemmistö- ja vähemmistökulttuurien kohdatessa käy usein niin, että enemmistöön kuuluva ottaa korkeamman statuksen ja rupeaa avittamaan vammaista keskustelutilanteessa, vaikka useille kehitysvammaisille voisi puhua samalla tavalla kuin kenelle tahansa ihmiselle. (Matsinen 2000, 19.) Toisaalta joissain tapauksissa ei-kehitysvammaisen ihmisen olisi toimittava keskustelussa osavana kumppanina, mihin taas kaikki eivät kykene tai eivät halua tai jaksaa. Toimiva vuorovaikutus vaatii osaavalta osapuolelta odottamista, mihin hän ei ole välttämättä tottunut. (Salminen, haastattelu 10.4.2012.)

Tasavertaisen sosiaalisen suhteen luominen ei ole kenellekään ihan helppoa. Yhteisen puheenaiheen tai kiinnostuksen kohteen löytäminen ei ole kehitysvammaiselle eikä tavallisellekaan ihmiselle itsestään selvää. Oman haasteen keskustelulle tuovat kehitysvammaisuuteen usein liittyvät kielellisten käsitteiden ymmärtämisen ja käytön vaikeu-

det. Tavallisesti toimivassa vuorovaikutuksessa keskustelukumppanit mukauttavat ilmaisuun kumppanin ilmaisun mukaan. Osaava keskustelukumppani ei välttämättä kykenekään mukauttamaan ilmaisuun niin, että kehitysvammaisen ymmärtäisi mistä on kyse. Toisaalta kehitysvammaisen tarinasta voi olla vaikea saada selvää puheen epäselvyyden, tarinankerronnan puutteellisuuden ja sananlöytämistä vaikeuksien vuoksi. (Salminen, haastattelu 10.4.2012.)

Subin ohjelmatedottaja Katariina Kantola on listannut neuvoja tuotantoyhtiöille tai muille media-alan yrityksille kehitysvammaisen palkkaamisesta oman onnistuneen kokemuksiensa pohjalta, jossa Subin ohjelmatedotuksen assistentiksi palkattiin kehitysvammaisen työntekijä. Ensimmäinen ohje Kantolan mukaan, on miettiä perusteellisesti minkälainen toimenkuva kehitysvammaisella työntekijällä on työpaikalla ja minkälaisia työtehtäviä hänelle annetaan. Työajat tulee miettiä etukäteen työtarpeen ja tekijän jaksamisen ja keskittymiskyvyn mukaan. Yksi vaihtoehto on se, että kehitysvammaisen työntekijä tekee vain osaa viikosta tai lyhyempiä työpäiviä. Toinen tärkeä neuvo Kantolan mielestä, on miettiä, kuka työyhteisössä vastaa koulutuksesta ja perehdytyksestä. Tämän henkilön tulee olla sitoutunut tehtävään ja tehtävälle tulee antaa oma aikansa. Kolmas neuvo koskee ennakkoluuloja. Kantolan mukaan mahdolliset ennakkoluulot, huolet, pelot ja kysymykset on käsiteltävä ennen kehitysvammaisen palkkaamista. Tässä vaiheessa kannattaa ottaa mukaan keskusteluun vaikka joku tuetun työllistämisen asiantuntija. ”Työyhteisön on seisottava päätöksen takana ja tuettava kaikin puolin uuden (kehitysvammaisen) työntekijän sopeutumista ja oppimista.” (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Neljäntenä ohjeena Kantola painottaa, että työyhteisössä tulee muistaa, että ollaan ensisijaisesti palkkaamassa osaavaa työntekijää organisaatioon ja henkilölle on tarvetta ja paikka yhteisössä, koska hänet halutaan palkata. Mikäli ongelmia kuitenkin syntyy ja sopeutumisvaikeuksia ilmenee puolin tai toisin, kannattaa pyytää apuun ulkopuolinen ammattilainen. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Ainakin Helsingin kaupungilta löytyy ns. tuetun työllistämisen palvelua, jossa tukihenkilö on kehitysvammaisen ja työyhteisön tukena varsinkin työsuhteen alussa, mutta myös koko työsuhteen ajan jos on tarvetta. Tukihenkilö oli aivan loistava apu, jonka kanssa pystyimme juttelemaan arjen onnistumisista ja haasteista. Suosittelen tällaisen palvelun käyttöä! (Kantola haastattelu 27.3.2012.)

3.3 Kehitysvammaisen taidot ja työkyky media-alalla

Kehitysvammaisuuden vaikeusaste on perinteisesti mitattu älykkyydosamäärän perusteella. Tämä menetelmä ei kuitenkaan anna todellista kuvaa henkilön taidoista päivittäisissä toiminnoissa eli adaptiivisissa taidoissa. Adaptiivisiin taitoihin kuuluvat esimerkiksi kommunikointi, itsestä huolehtiminen, ihmissuhdetaidot, oma-aloitteisuus, akateemiset toiminnot, yhteisökelpoisuus ja työ. Kehitysvammaisuus ei ole aina kokonaisvaltaista. (Viitapohja 2010) Vaikka kehitysvammaisen ihmisen älykkyydosamäärä ei olisi tavallisen ihmisen tasolla, se ei tarkoita, ettei hän pystyisi suoriutumaan tietynlaisista työtehtävistä. Eihän tavallisenkaan ihmisen työkykyä, esimerkiksi media-alalla, mitata älykkyydosamäärän avulla. Tuetussa työssä olevilla kehitysvammaisilla on usein samantaisia kykyjä ja taitoja, kuin tavallisestikin työllistävillä ihmisillä (Salminen, haastattelu 16.4.2012). Media-ala sisältää valtavan määrän erilaisia työtehtäviä. Seuraavaksi analysoidaan Helsingin kaupungin johtavan puheterapeutin Jaana Salmisen kommenttien avulla kehitysvammaisen työkykyä muutamissa erilaisissa media-alan tehtävissä. Joukosta löytyisi varmasti monenlaisia avustavia tehtäviä, jotka myös onnistuvat kehitysvammaiselta.

Videokuvaamisessa tai valokuvaamisessa kehitysvammaisilla ei ole Salmisen mukaan erityisen suuria teknisiä vaikeuksia. Tarvitaan hyvä ohjeistus ja opetus, kuten kenelle tahansa. (Salminen 16.4.2012.) Uusi työtehtävä on käytävä vähän kerrallaan yksityiskohtaisesti läpi. Oppimista edistää se, jos työntekijälle näytetään konkreettisesti mallia, miten työ tehdään. Tulee muistaa sellainenkin yksityiskohtainen seikka, että peilikuvana näyttäminen voi vaikeuttaa hahmottamista. (Hagman & Piiparinen 2000, 28.) Kuvaamisessa kehitysvammaisen reaktiokyky voi olla hidasta ja tavallisten ihmisten määrittelemän olennaisen erottaminen epäolennaisesta voi olla viiveistä tai erilaista (Salminen 16.4.2012). Kehitysvammaisten sujuvasta kuvaamisesta löytyy esimerkkejä Radio Valon sivuston reportaaseista. Niiden perusteella tekemisen taso on miltei samantaista, kuin kenen tahansa mediaopiskelijan töissä. Olennainen tulee ilmaistua kuvissa ja leikkaamalla saadaan materiaalista eheä kokonaisuus. Hetkittäin on tosin huomattavissa tiettyä reaktiohitautta. (ks. Radio Valo 2012.)

Juontotehtävät sujuvat supliikeilta kehitysvammaisilta henkilöiltä. Haasteita tuovat jälleen reaktioiden hitaus, kielellisten taitojen heikkous ja mahdollisista yllättävistä tilanteista selviäminen. Onnistunut juontaminen edellyttää, että tehtävää on ohjeistettu ja

harjoiteltu riittävästi. Kehitysvammaisten toimintakeskusten tapahtumissa on usein kehitysvammaisen juontaja. (Salminen 16.4.2012.) Radiotoimittajan työssä kehitysvammaisen haasteina voivat olla ymmärtämisen, sanasujuvuuden sekä muistin haasteet. Tällaiset vaikeudet ovat toki hyvin yksilöllisiä. (Salminen 10.4.2012.) Myös juontamisesta löytyy esimerkkejä Radio Valon sivuston reportaaseista. Niissä toimittajien tietyt puheviat voivat vaikeuttaa ymmärtämistä. Nopeasti katsoja osaa kuitenkin muuttaa kuuntelutapaansa niin, että juonnot muuttuvat ymmärrettävämmiksi. (Radio Valo 2012.)

Kirjoitustaito vaihtelee eri kehitysvammaisilla paljon. Toiset osaavat kirjoittaa ja kirjoitavatkin juttuja, on vain mietittävä mistä aiheista kirjoitetaan ja minkälainen on kohdeyhmä. Kuitenkaan kirjoituskykyisiä kehitysvammaisia ei ole paljon, ja tukea tarvitaan varmasti. (Salminen 16.4.2012.)

Tietoteknisiä taitoja vaativat tehtävät ovat toinen haasteellinen alue. Media-alan tyypilliset tietotekniset työt, kuten kuvan ja äänen leikkaaminen ovat nykyaikana hyvin abstrakteja asioita, sillä ne tapahtuvat pitkälti tietokoneen näytöllä. Nykyaikaisissa ohjelmissa ei ole esimerkiksi selkeitä rec- ja play-nappuloita, mikä voi tuottaa kehitysvammaiselle vaikeutta ja hitautta. (Merkinieniemi, haastattelu 13.3.2012.) Leikkaaminen vaatii kokonaisvaltaista näkemystä siitä, mitä halutaan saada aikaan. Juuri kokonaisuukseen hahmottaminen tuottaa kehitysvammaisille usein vaikeuksia. (Salminen, haastattelu 10.4.2012.) Kuitenkin Valo-työpajassa editoidaan dokumentteja ja reportaaseja säännöllisesti.

Muistia kuormittavat ja käsitteellistä ymmärtämistä vaativat asiat voivat olla kehitysvammaisille hankalia. Myös ajan käsitteet, määrän käsitteet ja suuntiin liittyvät käsitteet ovat usein puutteellisia tai vain osin käytössä. Uuden työn tai uuden työtehtävän aloittamisessa haasteena on kehitysvammaisen kapea muistikapasiteetti, joka vaikuttaa pitkien ja lauserakenteeltaan monimutkaisten ohjeiden ymmärtämiseen. Tämä on otettava huomioon uusien asiakokonaisuuksien oppimisessa. Toimintojen järjestyksen muistaminen ja merkityksen ymmärtäminen vaatii osaavaa tukea. (Salminen, haastattelu, 10.4.2012.) Joskus lukuisista yrityksistä huolimatta kaikki tehtävät eivät vain lähde luonnistumaan, mikä voi johtua työntekijän jännityksestä tai esimerkiksi hahmottamiskyvyn tai hienomotoriikan puutteellisuudesta (Hagman & Piiparinen 2000, 28).

Ohjaajan työ on ratkaisevan tärkeä, jotta kehitysvammaisen kykenee oppimaan erilaiset työtehtävät. Ohjaajan tulee itse hallita tehtävän sisältö ja laatu ja ymmärrettävä ohjattavan taidot ja tuen tarve. On haastavaa saada selville mitä toinen ei ymmärrä ja saada hänet ymmärtämään se. (Salminen 16.4.2012.)

Vähän kunnioitusta -elokuvan DVD:llä on Valo-työpajan kehitysvammaisen dokumentaristin itse työstämä making of-reportaasi. Mies kuvaa ja haastattelee elokuvan tekijöitä ja näyttelijöitä. Hän kysyy nokkelia kysymyksiä, eikä päästä vähäsanaisiakaan helpolla, vaan jankkaa sinnikkäästi niin kauan, kunnes vastaus tulee. Hänen lapsenkaltaiset kysymyksensä ovat nerokkaita, kun hän tiedustelee äänimieheltä: Mistä äänistä et pidä? Häiritseekö ampieisten ja muiden hyönteisten äänet? (Vähän kunnioitusta 2010) Ollaankin aivan äänimiehen työn tasalla. Dokumentaristi käsikirjoitti reportaasin itse ja kuvasi kaiken muun paitsi oman haastattelunsa, jonka kuvasi toinen pajan työntekijä. Äänityön hoiti ammattimies. (Merckiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

– – semmoiset suorat palikat hän teki kyllä kaikki, mutta se missä eniten apua tuli, niin siinä editoimisessa sillä tavalla, että se Making of oli alun perin viisituntinen ja hän sanoi silloin jo ensimmäisen kerran, että se on valmis. (Merckiniemi, haastattelu, 13.3.2012.)

Valo-pajan ohjaaja auttoi dokumentaristia hahmottamaan, minkä pituisia tällaiset reportaasit yleensä ovat ja ohjasi valitsemaan tärkeitä kohtauksia jätettäväksi ja vähemmän tärkeitä poistettavaksi. Merckiniemen mukaan ko. tekijällä on lahjakkuutta mallioppia, miten dokumentteja yleensä tehdään, ja pyrkiä itse samanlaiseen lopputulokseen. Hänellä on fyysiset edellytykset laittaa kamera jalustaan ja päälle ja pitää kuva tasaisena. Vaikeuksia tulee juuri kokonaisuuden hahmottamisessa ja asioiden tärkeysjärjestykseen laittamisessa, joka on leikkausvaiheessa erityisen tärkeää. (Merckiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Toisaalta, jos tekniset haasteet luetaan pois, joillain kehitysvammaisilla on paljon luovuutta ja taiteilijuutta, joka yhdistettynä tiettyyn ammattitaitoon, vaikka soittamiseen tai kuvaamiseen, voi tuoda paljon uusia kiinnostavia mahdollisuuksia, sillä kehitysvammaiset näkevät maailman niin eri tavalla kuin valtaväestö. (Merckiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Tällainen erityisyys tulee luontevasti esille esimerkiksi Radio Valon tekeissä jutuissa sekä Pertti Kurikan nimipäivien bänditoiminnassa.

4 Aktiivisuutta media-alalla

4.1 Kulttuuripaja Valo antaa aikaa luovuudelle

Kulttuurityöpaja Valo on kehitysvammaisille aikuisille suunnattu työpaja, joka on osa Helsingin lyhytaikaiskoti ja työpaja Lyhty Ry:tä. Lyhty Ry on 1993 perustettu yleishyödyllinen voittoa tavoittelematon yhdistys, joka järjestää asuntoja ja asumispalveluja, oppimisympäristön, kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaa, koulutus-, tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä monipuolisia työpajoja aikuisille kehitysvammaisille. ”Lyhty Ry tutkii ja muuttaa toimintaansa eettisen tavoitteensa saavuttamiseksi ja on siten innovatiivisesti ja aktiivisesti mukana yhteiskunnan kehittämisessä” (Lyhty Ry.)

Helsingin Konalassa sijaitseva kulttuuripaja Valo on perustettu vuonna 2004. Valossa työskentelee esittävästä taiteesta, mediatyöstä ja bänditoiminnasta kiinnostuneita kehitysvammaisia aikuisia noin seitsemän tuntia päivässä. Työpaja tarjoaa mahdollisuuden mielekkääseen työhön, joka sisältää tarkoituksenmukaisia, kehittävää ammattitaitoa vastaavia työtehtäviä. Työhön sisältyy esiintymisiä, opintoja ja matkoja ja yksilölliset taidot sekä ryhmätyötaidot kehittyvät. Valo on toimintamalliltaan toistaiseksi ainutkertainen Suomessa. (Merckkiniemi haastattelu, 13.3.2012; Lyhty Ry.)

Valon vastaava ohjaaja Teuvo Merckkiniemi on koulutukseltaan psykiatrinen sairaanhoitaja, jonka lisäksi hänellä on takanaan musiikkiterapiaopintoja ja musiikkialan pedagogisia opintoja. Merckkiniemi on ollut Lyhdyn toiminnassa mukana 17 vuotta eli sen perustamisen ajoista lähtien. Nyt hän toimii Valon vastaavana ohjaajana. Idea musiikkityöpajan perustamiseen tuli kehitysvammaisilta itseltään. Lyhdyssä oli 90-luvun lopulla bänditoimintaa, josta nousi esiin musiikista kiinnostuneita henkilöitä, jotka heittivät ilmoille ajatuksen musiikkipajasta. Merckkiniemi ja muut Lyhdyn työntekijät totesivat, että sellaista ei ole vielä olemassakaan ja päättivät ryhtyä synnyttämään työpajaa. (Merckkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Me pyritään tuomaan vaihtoehtoja kehitysvammaisten ihmisten työllistymiseen. Sehän on hyvin suppeaa, miten he pystyvät työllistymään tässä maailmassa niin kuin yhtään mihinkään. Varsinkaan sellaiseen, mikä heitä mahdollisesti kiinnostaisi tai missä he ovat lahjakkaita. Niitä on todella vähän vaihtoehtoja. (Teuvo Merckkiniemi, Haastattelu 13.3.2012.)

Valo on laajentunut vuosien varrella niin, että nyt siellä on tarjolla bänditoimintaa, teatteria, äänitysstudio, kuvaamista ja editointia. Kulttuuripajan oma radiokanava Radio Valo aloitti toimintansa 28.5.2009. (Lyhty Ry.) Radio Valo on internetmedia, johon tuotetaan pääasiassa lyhyitä videoreportaaseja esimerkiksi erilaisista tapahtumista. Radiota tekevät kehitysvammaiset toimittajat, kuvaajat, äänittäjät ja leikkaajat.

Kuvio 1. Kehitysvammaisuus ei saa olla syy siihen, että ihminen tai ihmisryhmä on näkösällä. Lahjakuus on syy olla esillä (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012) Kuvassa valolainen Kari Aalto. (J-P Passi Mouka Filmi Oy.)

Valon bändit ja draamaryhmät harjoittelevat esityksiä ja esittävät niitä erilaisissa tilaisuuksissa, mediapuoli etsii aktiivisesti juttuja kuten oikeat toimitukset. Pajan työntekijöitä oli mukana näyttelemässä *Vähän kunnioitusta* –elokuvassa, ja punk-yhtye Pertti Kurikan Nimipäivät koostuu pajan muusikoista. Lisäksi Radio Valolta on tilattu Radio Helsingille ohjelmaa. Lyhty Ry:ssä uskotaan, että kehitysvammaisten kuuluu olla osa normaalia yhteiskuntaa siinä missä muidenkin ihmisten. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Kyllä mä uskon ja voin sanoa kirkkain silmin, että meillä työskentelevät ja asuvat kehitysvammaiset näkyy tosi paljon yhteiskunnassa niin kuin sillä tavalla, että he liikkuvat tuolla ulkona. Että eihän me täällä neljän seinän sisällä olla missään nimessä. Viime vuonna työpajassa oli 110 keikkaa, musiikkiesitystä ja joku 45 Radio Valon keikkaduunipäivää, että ne teki jotain juttua jossain. Kyllähän se tarkoittaa sitä, että jos Helsingin kaupunki ostaa meiltä 230 päivää vuodessa, niin joka toinen päivä ollaan jossain. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Merkkiniemen mukaan on hyvin vaikeaa listata konkreettisesti mitä media-alan työtehtäviä esimerkiksi Valon työntekijät kykenevät tekemään. Hän myöntää, ettei vielä edes tiedä, mihin kaikkeen heistä on. Vuosien varrella on tullut suuria yllätyksiä vastaan, kun jotkut ovatkin kehittyneet odottamattoman nopeasti ja oppineet asioita, joita ei voitu kuvitellakaan heidän oppivan. Kuitenkin hän on hyvin varauksellinen sen ajatuksen kanssa, että Valon porukka työllistyisi media-alalle avoimille työmarkkinoille. Hänen mukaansa pajalla ollaan vielä työharjoitteluvaiheessa. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Se vaatii aikamoista tietotaitotasoa ihmiseltä, että hän pystyy tuollaisissa media-alan töissä toimimaan. Prosessit ovat pitkiä kehitysvammaisilla ihmisillä, että me harjoitellaan tosi pitkään, mutta mä uskon, että jossain vaiheessa voi ihan oikeastikin työllistyä, mutta se on pitkä prosessi. (Merkkiniemi, haastattelu, 13.3.2012.)

Tarkasti rajattuna avoimilla työmarkkinoilla äänittäjän apumiehen hommia Valon kymmenestä työntekijästä pystyisi tekemään kaksi. Lisäksi Valon äänitysstudioissa monet osaavat laittaa piuhat ja mikit valmiiksi paikoilleen, mutta muuten tekniset media-alan työt tuottavat paljon vaikeuksia ja vievät paljon aikaa. Pitkät äänityssessiot, mitä Valossa silloin tällöin vietetään, herpaannuttaa helposti kehitysvammaisen työntekijän keskittymisen. Työtehtäviä pitää rytmittää tauoilla ja käytännöllisillä kahvinkeitämisillä, jotta mieli pysyy skarppina. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Teknisistä haasteista huolimatta, kehitysvammaisilla on jotakin sellaista annettavaa, mikä tavallisilta ihmisiltä puuttuu.

– – henkilökohtaisesti mä näen jonkun tietyn voiman näissä ihmisissä ja tää on absurdi ja hauska maailma, missä he elävät. Mä tykkään tulla töihin aamuisin ja ihmetellä näitä outoja asioita. Ja sit jos sieltä nousee sellaisia, että tulee mieleen, että tää voisi kiinnostaa joitain muitakin, niin totta kai. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

4.2 Sub näyttää tietä

Sub innostui vuoden 2008 yhteisvastuukeräyksestä, jonka kotimaisena kohteena oli kehitysvammaisten työllistymisen tukeminen. Sub ja MTV3 pyörittivät kanavillaan hyväntekeväisyyskampanjaa, jossa he haastoivat yritykset palkkaamaan kehitysvammaisia työntekijöitä. Sub itse näytti esimerkkiä palkkaamalla 25-vuotiaan kehitysvammai-

sen Markus Lohikosken assistentiksi ohjelmatiedotukseen. Lohikoski halusi itse auttaa muita kehitysvammaisia työnhaussa ja suostui Subin kampanjan kasvoksi. (Sub 2008.)

Lohikosken työllistyminen Subille eteni niin, että aikaisempi ohjelmatiedotusassistentti Katariina Kantola kaipasi muutoksia ja haastetta työhönsä, joten hänestä tuli tiedottaja ja tiedotusassistentiksi etsittiin kehitysvammaista työntekijää. Helsingin kaupungin Tuetun työllistämisen palvelu lähetti Subille työnhakijaehdokkaita, joita haastateltiin, ja joiden joukosta Lohikoski valittiin työhön. Kantola toimi uuden työntekijän perehdyttäjänä, sillä hän oli tehnyt vastaavanlaista työtä aiemmin. Apuna oli tukihenkilö Tuetun työllistämisen palvelusta. Kolmisin he loivat Lohikoskelle työrutiineja, joita muutettiin ja korjattiin ajan kuluessa. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Lohikosken tehtäviä olivat erilaiset tiedotusassistentin tehtävät: ohjelmakuvien käsittely ja muokkaus, ohjelmakuvien lataus, ennakkokatseluiden kopiointi ja postitus, Subin ohjelmista kertovien lehtiartikkeleiden kopiointi ja arkistointi, valokuvaus pressitilaisuuksissa, vieraiden vastaanotto ja erilaiset assistentin juoksevat asiat. Työaika oli maanantaista torstaihin kello 9–15. Lohikoski oli työn puolesta yhteyksissä toimittajien kanssa, joten Subin sidosryhmille, kuten tv-toimittajille, kerrottiin kuka hän on. Lohikoski hoiti tehtävänsä hyvin, ja toimittajat pitivät hänen iloisuudestaan. Sosiaalisena persoonana hän viihtyi hyvin myös tiedotuksen muissa sosiaalisissa tilanteissa, kuten lehdistötilaisuuksissa. Ainoa tehtävä, mitä Lohikoski ei halunnut tehdä, oli kirjoittaminen. Kuitenkin sähköpostien kirjoittamisesta hän suoriutui hyvin. Hyvät tietotekniset taidot auttoivat Lohikoskea pärjäämään työssä. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.) Lohikoski itse koki harjoittelun onnistuneeksi: ”Viihdyn todella hyvin Subilla! Täällä on mukava työympäristö ja hyvä yhteishenki. Työni on monipuolista ja näen monissa tehtävissäni oman käden jäljet. Se on hienoa!” (Sub 2008.)

Kantolan mukaan Subin työyhteisöllä ei ollut varsinaisia ennakkoluuloja uutta tulokasta kohtaan. Kaikille kerrottiin hyvissä ajoin, että taloon on tulossa uusi työntekijä, ja hänen taustojaan ja toimenkuvaansa valotettiin etukäteen. ”Olimme liikkeillä avoimin mielin, `katsotaan miten menee`. Kaikki mielestäni suhtautuivat Markukseen hyvin ja hän oli `päivän piristäjä` toimistollamme.” (Kantola, haastattelu 27.3.2012.) Lohikosken kehitysvamman laadusta ei missään vaiheessa tarkemmin kerrottu Kantolalle. ”Mä en

tiedä Markuksen kehitysvammasta, meille ei sitä koskaan kerrottu, me ei siitä kysytty eikä sillä ollutkaan loppujen lopuksi merkitystä” (Kantola, haastattelu 27.3.2012).

Vaikka työyhteisön keskuudessa ei Kantolan mukaan ollut ennakkoluuloja, he oppivat kuitenkin jotakin olennaista kehitysvammaisuudesta.

Ehkä opimme sen, että kehitysvammainen on persoona ja yksilö siinä missä kuka tahansa. Kehitysvammaisuus ikään kuin katosi, mitä paremmin aloimme Markusta tuntea ja mitä enemmän hän kotiutui Subille. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Tämäkään kehitysvammaisen työllistäminen ei tapahtunut ilman käsitettä hyväntekeväisyys. Alun perin mainostoimisto PHS järjesti Subille ja MTV3:lle työpajan, jossa ideoitiin ryhmässä omatuntotaloudesta ja miten yritys voi toimiessaan tehdä hyväntekeväisyyttä. Samoihin aikoihin Sub sai Yhteisvastuukeräykseltä kirjeen, jossa ehdotettiin kehitysvammaisen palkkaamista. (Sub 2008.) Hyväntekeväisyyttä tai ei, Lohikoski osoittautui Subin mukaan hyväksi työntekijäksi ja täytti työpanoksellaan Subin tiedoksessa olleen henkilöstövajeen, joten hän on työntekijä siinä missä muutkin.

Mielestäni kehitysvammaisia ei saa lokeroida omaksi "ryhmäkseen", joka työskentelisi vain oman ryhmänsä keskuudessa, vaan työyhteisöt voivat oppia paljon kehitysvammaisen palkkaamisesta, esimerkiksi: työn organisoiminen, erilaisuuden hyväksyminen, yhteiskunnallinen vaikuttaminen jne. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Lohikoski oli Subilla töissä maaliskuusta 2008 kesäkuuhun 2010 asti. Kantolan mukaan määräaikaista työsuhdetta ei jatkettu yhteisellä päätöksellä, sillä työtehtävät eivät tuntuneet Lohikoskesta enää mielekkäiltä. Tämä on yleinen syy kenelle tahansa vaihtaa työpaikkaa. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

4.3 Radio Helsinki levittää sanaa

Radio Helsinki on paikallisradio, joka kuuluu pääkaupunkiseudulla ja nettiradion kautta koko Suomessa. Radio Helsinki kuuluu Sanoma Oyj:n tytäryhtiön Sanoma News – liiketoimintaryhmän Helsingin Sanomien yksikköön. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Radio Helsingissä luetaan Helsingin Sanomien uutisia. (Radio Helsinki.) Radio Helsinki ja Lyhty Ry ovat tehneet monipuolista yhteistyötä lähivuosina. Radio Helsingin juontajat, muun muassa Lasse Kurki ja Njassa, ovat käyneet Radio Valossa ja Lyhdyssä ve-

tämässä erilaisia työpajoja. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Tätä kautta Radio Helsingin tuottaja Anna Laine tutustui Valon toimintaan. Tämän seurauksena Radio Helsinki on ottanut kerran kuussa Lyhdystä työharjoittelijan tutustumaan toimituksensa toimintatapoihin. (Laine, haastattelu, 3.4.2012.)

Alun perin, jos ajattelee Radio Helsinkiäkin, niin se kiinnostus on aina ollut kauan suurta, että he on diggaillu meidän meiningistä ja näistä ihmisistä ja varmaan näistä ohjaajistakin silleen, että ajatellaan asioista samalla tavalla. Sitten se on aika luonnollista ja helppoa. Pitää vaan avata suunsa ja kertoa asioista. (Teuvo Merkkiniemi, haastattelu, 13.3.2012.)

Nyt yhteistyö on kehittynyt siihen pisteeseen, että Radio Helsinki tilaa Radio Valolta kuusiosaisen sarjan, josta jokainen jakso on tunnin mittainen radio-ohjelma. Ohjelmatyypiksi valittiin makasiiniohjelma, jotta mahdollisimman moni Valon jäsen pääsee osallistumaan ohjelman tekoon. (Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Merkkiniemen mukaan Radio Valossa on kuljettu pitkä polku, että on päästy tähän vaiheeseen, että ohjelmaa voidaan myydä valtamedialle. Hänen mielestään mitään ei voi tarjota, ennen kuin tekemisen taso on tarpeeksi korkealla. Radio-ohjelmia on harjoiteltu monta vuotta, kunnes idea on kristallisoitunut ja joukosta on valikoitunut tiettyjä ohjelmakokonaisuuksia, jotka on havaittu kiinnostaviksi. Anna Laine on itsekin käynyt Valossa kuuntelemassa ja antamassa palautetta ja parannusehdotuksia. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Uskon, että tästä tulee mielenkiintoinen ja hyvä ohjelma. Olen tavannut ohjelman tekijät ja he ovat kaikki huipputyyppejä, joilla on paljon ajatuksia, ideoita, tarinoita ja intohimoa eri aiheita kohtaan. Makasiiniohjelmaan saadaan erilaisia osioita ja aiheita, mutta ei mitenkään itsestään selvän tekijäjoukon voimin. (Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Merkkiniemi kannattaa pitkäjänteistä työpajatyöskentelyä ja harjoittelemista ennen kuin edetään yhteistyöhön valtamedian kanssa. Kun on harjoiteltu tarpeeksi, on työpajan tehtävä hankkia tarvittavat kontaktit esimerkiksi Radio Helsinkiin. "Sitten kun on sen aika, että on oikeasti jotain annettavaa mitä voi syyttää tonne radioon, niin sitten mennään sinne ja tehdään se, mutta ei muuten" (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.). Lopulta aloite yhteistyöhön tuli Radio Helsingiltä, kun Anna Laine kertoi, että nyt Valossa ollaan sellaisessa vaiheessa, että jotain ohjelmaa voidaan julkaista (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.). Radio Helsingissä ajatus kehitysvammaisten radio-ohjelmasta

otettiin hyvin vastaan (Laine, haastattelu 3.4.2012) ottaen huomioon, että asema on osa maamme suurinta kaupallista viestintäyhtymää.

Kaikki ottivat idean hyvin vastaan. Jotkut hieman epäilivät mahtaako se vetää kuulijoita, mutta se ei liene suuri ongelma, kun kyseessä on kausisarja, jota voi halutessa jatkaa. (Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Ohjelma äänitetään osittain etukäteen Valossa ja juonnetaan osittain suorana lähetyksenä Radio Helsingin studiossa (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Laine ja Merkkiniemi ovat samoilla linjoilla siinä, että ohjelma kannattaa tehdä Valossa ohjaajien avustuksella.

Mielestäni on parempi konsepti tilata ohjelma Valolta, koska siellä on enemmän aikaa ja mahdollisuuksia ohjata työntekijöitä. Toimituksessamme on usein niin kiire, ettemme ehtisi välttämättä jeesata pulmatilanteissa. (Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Radio Helsinki maksaa ohjelmasta saman korvauksen kuin kaikille muille saman ohjelmapaikan tekijöille. Kehitysvammaista työntekijää Radio Helsingille ei Laineen mukaan ole varaa palkata, vaikka työtä riittäisikin. Erityisesti teknisiä assistenttien töitä, kuten editoimista, kehitysvammaiset harjoittelijat ovat tehneet pääosin mallikkaasti. Kuitenkaan kaikilta ei tekninen työ suju, riippuen kehitysvamman asteesta. Toiset ovat myös luontaisesti enemmän teknisesti orientoituneita kuin toiset. (Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Merkkiniemen mukaan kulttuurialan ihmiset ovat pääosin hyvin kiinnostuneita ja vaikuttuneita kehitysvammaisista ihmisistä ja näkevät heissä erityistä voimaa ja tykkäävät toimia heidän kanssaan. Kuitenkin suuri rooli yhteistyön syntymisessä on jatkuvalla kontaktien luomisella, jota Valon ohjaajat tekevät aktiivisesti. Kaikki kaverit ja linkit on käytetty hyödyksi. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

5 Kehitysvammaiset näkyvät ja kuuluvat 2010-luvun mediassa

”Se mikä hyväksytään aluksi mediassa tai popkulttuurissa, hyväksytään viiveellä myös yleisön keskuudessa” (Strada 23.3.2012). Kehitysvammaisuuden julkisuuskuva on muuttunut positiivisemmaksi viime vuosien aikana (Salminen, haastattelu 16.4.2012). Tätä on edistänyt se, että tuoreet mediatuotannot esittävät kehitysvammaisuutta uu-

della tavalla (Laine, haastattelu 3.4.2012). Kehitysvammaisten tekemää oopperaa, teatteria ja kuvataiteita on toteutettu kansallisilla päänäyttämöillä (Salminen, haastattelu 16.4.2012) ja erilaisia uutisia ja reportaaseja näkee televisiossa säännöllisin väliajoin. Tähän käsittelyyn on valittu kolme toisistaan eroavaa tuotantoa 2010-luvulta. Näissä kolmessa tuotannossa kehitysvammaiset ovat uudella tavalla osallisia suomalaisessa mediamaisemassa. Elokuvasa *Vähän kunnioitusta* tuodaan esiin vaiettuja puolia kehitysvammaisten elämästä, tosi-tv-sarjassa *Toisenlaiset Frennit* katsoja pääsee seuraamaan kehitysvammaisen ystäväporukan arkea, ja dokumentissa *Kovasikajuttu* kulttimaineen saanut kehitysvammaisten punk-yhtye Pertti Kurikan nimipäivät nousee suuren yleisön suosioon.

Kehitysvammaisten julkisuuskuva on muuttunut hieman myönteisemmäksi 2000-luvulla, mutta se ei mielestäni ole muuttunut tarpeeksi vieläkään. Kehitysvammaisten saama myönteinen julkisuus esim. *Toisenlaiset Frennit* tv-ohjelman sekä Pertti Kurikan nimipäivät -yhtyeen ansiosta ovat muuttaneet julkisuuskuva, mutta valitettavasti vielä on paljon tekemistä ennen kuin negatiiviset asenteet ja ennakkoluulot lieventyvät. (Anna Laine, haastattelu 3.4.2012.)

Tietoisuus lisääntyy, sillä katsojia on paljon. On havaittavissa myös tietynlaista vammaistrendiä (*Strada* 23.3.2012), joka saattaa olla ohimenevä ilmiö eikä välttämättä tuo mitään konkreettista hyvää kehitysvammaisten käytännön elämään. Kynnisesti asiaan suhtautuu ainakin sosiaalityöntekijä, punk-yhtye Kakkahätä77:n keulakuva Teemu Bergman:

Ainakin oon huomannu, että kovin trendikästä on Kurikoista [Pertti Kurikan Nimipäivät] diggailla ja esim. heidän t-paitaansa telkkarissa pitää. Kai siitä jotain "pisteitä" saa, vähän niin kuin Haaviston kannattamisesta. (Bergman, haastattelu 24.2.2012.)

Bergman on sairaanhoitajaksi koulutautunut sosiaalityöntekijä ja on tehnyt töitä kehitysvammaisten parissa. Bergmanin yhtye Kakkahätä77 on tehnyt yhteistyötä Pertti Kurikan nimipäivien kanssa: yhteisen julkaisun ja yhteisiä konsertteja. (Bergman, haastattelu 24.2.2012)

Itse en ole niin hippu, että uskoisin, että ennakkoluulot mihinkään katoavat, vaikka voivatkin lieventyä. Jokaista Gandhia vastaan löytyy kolme Hitleriä ja asioilla on aina tapana muodostaa vastareaktio. (Bergman haastattelu, 24.2.2012.)

Helsingin kaupungin johtava puheterapeutti Jaana Salminen on huolissaan asiallisen tiedon puutteesta valtamedian hyvää tarkoittavissa jutuissa. Hänen mukaansa asioista

puhuminen niiden oikeilla nimillä on vaikeaa, ihan kuin todellisuus kehitysvammaisuudesta muuttuisi, kun sen nimeä ei sanota ääneen. (Salminen, haastattelu 10.4.2012.) Strada-ohjelmassa puitiin vammaistrendiä mediassa: onko niin kutsuttu kehitysvamma-viihde suvaitsevaisuutta vai kyyninen friikkishow? Strada haastatteli aiheesta erityispedagogiikan professoria Simo Vehmasta. (Strada 23.3.2012)

Toki tämmöiseen sisältyy semmoista tietynlaista friikkishow-elementtiä ja kyllä mä luulen, että tällaiset leffat [*Kovasikajuttu*] saa aika monet katsojat tuntemaan olonsa aika epämukavaksi, koska ne pakottaa kohtaamaan semmoisia omia ennakkoluuloja vammaisuuteen liittyen. (Strada 23.3.2012)

Vehmas on kuitenkin sitä mieltä, että tällaisia dokumentteja saa ja pitää tehdä (Strada 23.3.2012). Salminen pitää ongelmallisena sitä, että julkisuuteen pääsevät usein vain onnistuneet tarinat tai kauheudet, aivan niin kuin tavallisistakin ihmisistä. Erotuksena on kuitenkin se, että kaikilla ei ole lähipiirissä kehitysvammaisia ihmisiä tai muuten riittävästi tietoa kehitysvammaisista, mikä tekee mediakriittisestä suhtautumisesta vaikeampaa. (Salminen, haastattelu 10.4.2012.)

Kehitysvammaiset ovat erityisryhmistä kaikista huonoimmassa asemassa, sillä heidän poikkeavuutensa johtuu enemmän tai vähemmän älyllisestä vammasta. Tästä syystä he eivät pysty pitämään puoliaan tai perustelemaan toimiaan ja pitämään ääntä yhteiskunnassa. Lähes kaikki muut yhteiskunnan ryhmät pystyvät osallistumaan keskusteluun, mutta harva kehitysvammaisen saa sanottavansa ulos esimerkiksi paneelikeskusteluissa tai yleisönosastokirjoituksissa. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Tästä syystä valtamedian tulee auttaa, antamalla tilaa kehitysvammaisille ja heidän mielipiteilleen.

Seuraavien mediatuotantojen analysoimisessa käytetään apuna Janne Seppäsen teoksen *Visuaalinen kulttuuri* (2005) sovellettuja teorioita, ottamatta kantaa teorioiden alkuperään tai niiden taustalla piileviin ristiriitoihin.

5.1 *Vähän kunnioitusta* – käsikirjoitusvuoro kehitysvammaisilla

Elokuva *Vähän kunnioitusta* (2010) on Pekka Karjalaisen ohjaama ja Leena Virtasen käsikirjoittama elokuva, joka kertoo kehitysvammaisen Siirin (Outi Kero) itsenäistymisestä ja ensirakkaudesta (*Vähän kunnioitusta* 2010). Elokuvan käsikirjoittamisessa oli mukana kehitysvammaisia kirjoittajia ja elokuvassa esiintyy useita kehitysvammaisia näyttelijöitä, joita koulutti näyttelijä Inkeri Kivimäki (Holm 2010). Elokuvaa varten koe-kuvattiin noin sata näyttelemisestä kiinnostunutta kehitysvammaista, joiden joukosta näyttelijäkaarti koottiin (*Vähän kunnioitusta* 2010). Toista päähenkilöä näytteli kuitenkin ammattinäyttelijä Elena Leeve. Päätöstä roolivalinnalle perusteltiin sillä, että tämä hyväksikäytetyn rooli oli niin rankka ja arkaluonteinen, että haluttiin varmistaa ettei kukaan saa siitä jälkivaikutuksia (Karjalainen 2011, Markuksen 2010, 22 mukaan).

Siiri muuttaa elokuvan alussa isänsä luota kehitysvammaisten asuntolaan, jossa hän tutustuu kapinalliseen Suskiin (Elena Leeve). Suskin kanssa Siirille avautuu uusi maailma, jossa he voivat itsenäisesti mennä bussilla kaupungille vaateostoksille ja katselemaan miehiä. Suskin vamma jää hieman epäselväksi keskivertokatsojalle. Hän ei ole aina ollut kehitysvammainen, vaan kehitysvamma tuli hukkumisen myötä, sydämen pysähtymisestä. Suskin rooli tuo esiin mielenkiintoisen, vähän puhutun asian kehitysvammaisuudesta, koska hänellä on epätodellinen käsitys rakkaudesta ja seksuaalisuudesta. Hän tarjoaa itseään Rautatieasemalla vieraille miehille rakkauden toivossa. Siirinkin tilanne on hankala, kun hän alkaa tapailla Santeri-nimistä vartijaa. Santerilla menee pasmat sekaisin miettiessään, onko Siirin neitsyyden vieminen hyväksikäyttöä vai tavallista nuorten ihmisten yhdessäoloa. (*Vähän kunnioitusta* 2010)

”Parhaat vammaisuutta käsittelevät elokuvat edistävät erilaisuuden hyväksymistä, mutta eivät demonisoi, sääli tai sulje ulkopuolelle” (Holm 2010). Tässä elokuvassa on kyse toden ja mielikuvien kohtaamisesta (Valkola 2010). Katsoja pääsee korjaamaan käsityksiään kehitysvammaisten elämästä, mutta toisaalta elokuvan ollessa fiktiota, se ei myöskään kerro täyttä totuutta.

Idea elokuvaan rupesi hautumaan keväällä 2005 Kehitysvammaliiton tiedotuspäällikkö Anneli Puhakan aloitteesta. Hänen kannustuksestaan käsikirjoittaja Leena Virtanen ryhtyi vetämään käsikirjoitustyöpajaa, jossa oli mukana 20 kehitysvammaista. (*Vähän kunnioitusta* 2010) Elokuvan juonesta olisi varmasti tullut hyvin erilainen, jolleivät kehi-

tysvammaiset olisi itse olleet mukana käsikirjoittamisessa. Toisaalta, jos ihminen kirjoittaa omasta ihmisryhmästään, tämä ei tietenkään halua näyttää siitä kaikista kurjinta kuvaa. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Siinä vaikuttaa niin monet asiat, että miten kehitysvammaiset ihmiset haluaa kuvata itseään ja mitkä paineet heillä on muualta yhteiskunnasta. Siinä oli monta sellaista [kirjoittajaa], jotka mäkin tiedän ja tunnen, että he ovat aina olleet lähellä tämmöistä normaalia ja heidän arkielämän ongelmat kulminoitui juuri siihen, että he yrittävät pärjätä tässä maailmassa ja meidän muitten kanssa. – – Ja ymmärrät, että he voi tehdä hyvin semmoista pehmeitä kuvaa itsestensä, että haluaa näyttää itsensä jonkin näköisenä jossain mediassa, kuka meistä ei tekisi sitä. (Merkkiniemi, haastattelu, 13.3.2012.)

Merkkiniemi ei pidä elokuvaa erityisen silmiä avaavana tai asenteita rikkovana, vaan näkee sen arvon juuri siinä, että kehitysvammaiset itse kirjoittivat sitä. Hän tosin myöntää, että 20 vuotta kehitysvammaisten kanssa työskenneltyään, hän ei ole paras sanomaan minkälaisiin ennakkoluuloihin elokuva vaikuttaisi. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Mun mielestä se oli aika kevyttä kamaa se *Vähän kunnioitusta*, semmoinen aika pliisu nuorisokuva, eikä sen ihmeellisempää, mutta siinä kuitenkin haettiin siinä työryhmässä niitä juttuja. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Janne Seppänen kirjoittaa teoksessaan *Visuaalinen kulttuuri* (2005) käsitteestä katsomisvietti, johon hän on käyttänyt lähteenä Laura Mulveyn artikkelia ”Visuaalinen mielihyvä ja kerronnallinen elokuva” (1975). Mulveyn mielihyväteorian takana on lähinnä Freudin psykoanalyttinen teoria. Katsomisvietti ilmenee katselumielihyvänä ihmisellä, joka tirkistelee toisen ihmisen tekemisiä. Tähän katsomisviettiin perustuu se, miksi ihmiset nauttivat elokuvien katsomisesta. Katsomistilanne on elokuvissa hyvin yksipuolinen, koska näyttelijät eivät tiedä olevansa tirkistelyn kohteena ja katsoja istuu pimeässä elokuvasalissa. Se, että roolihahmot eivät yleensä katso kameraan, lisää katsojan illuusiota tirkistelytilanteesta. (Seppänen 2005, 53-54.) Sama psykologinen ilmiö tapahtuu lähes kaikissa elokuvissa, mutta elokuvassa *Vähän kunnioitusta* katsoja pääsee tirkistelemään useita kehitysvammaisten elämän tilanteita ja tekemisiä, joita hän ei aiemmin ole päässyt todistamaan. Kehitysvammaisuudesta tuodaan elokuvassa esiin monenlaisia aspekteja, jotka ovat tavalliselle tallajaalle uusia, kiinnostavia ja jopa järkyttäviä, kuten seksuaalisuus, työnteko, itsenäistyminen, seksuaalinen hyväksikäyttö, ruokailutottumukset ja läheisten hoitajien vastuun paineet. Itse juonen lisäksi katsoja pääsee tirkistelemään sitä, miten kehitysvammaiset näyttelevät, miltä he näyttävät ja

kuulostavat ja miten ei-kehitysvammaiset kanssanäyttelijät pärjäävät. Vahvin tirkistelynomainen kohtaus elokuvassa on se, kun ei-kehitysvammaisen Markus suutelee Siiriä ja he meinaavat harrastaa seksiä. Katsoja on tuskin koskaan aikaisemmin todistanut sellaista tilannetta, vaikka nyt puhutaankin fiktiosta. (Vähän kunnioitusta 2010.)

Toinen käsite, jota Seppänen käyttää, on narsistinen identifikaatio, joka tarkoittaa katsojan samastumista johonkin tai joihinkin elokuvan hahmoihin, joka myös tuottaa nautinnollista elokuvaelämystä. Seppäsen mukaan tällainen hahmo on Hollywood-elokuvassa yleensä miespääosa, joka edustaa katsojalle hahmoa, joka tämä haluaisi olla. Identifioituminen johonkin hahmoon tuottaa mielihyvää, koska täten ihminen voi tuntea itsensä kokonaisemmaksi ja vahvemmaksi. (Seppänen 2005, 54.) Elokuvassa *Vähän kunnioitusta* katsoja voi samastua useisiin eri hahmoihin, riippumatta katsojan omasta sukupuolesta, kehitysvammaisuudesta tai ammatista. Seppäsen kuvailema Hollywood-sankari elokuvassa on kuitenkin ei-kehitysvammaisen Santeri, joka kamppailee tunteittensa ja yhteiskunnan paineiden ristitulella. Ei-kehitysvammaisen katsojan on helppo samastua hänen tietämättömyyteensä ja tunteiden sekamelskaan siinä, onko oikein seurustella kehitysvammaisen kanssa. Helposti samastuttavia henkilöitä ei-kehitysvammaiselle ovat myös asuntolan hoitajat. Heillä on jatkuva huoli siitä, mitkä vapaudet asukkaille pitää oikeuttaa ja milloin vastuu turvallisuudesta siirtyy hoitajille. Elokuvassa on ainakin kaksi kohtausta, joissa hoitajat itkevät tunnontuskissaan, kun eivät tiedä ovatko tehneet oikein vai väärin. Kehitysvammaisten ja tavallistenkin nuorten voi olla helppo samastua päähenkilöön Siiriin, koska hän taistelee itsenäistymisen haasteita vastaan ja on jo aikamoinen edelläkävijä hankkiessaan työn ja ei-kehitysvammaisen poikaystävän. Mikäli identifioitumisteoriassa (Seppänen 2005, 54) olisi tilaa naissankareille, Siiri-hahmo edustaisi sellaista.

Elokuvan kotisivuilla kerrotaan, että elokuva tuskin murtaa kehitysvammaisiin kohdistuvia ennakkoluuloja, pelkoja ja vääriä käsityksiä, mutta ainakin se kertoo miten kehitysvammaiset elävät ja mistä he haaveilevat. Nämä asiat ovat lopulta samanlaisia kuin kellä tahansa ihmisellä: työ, rakkaus, itsenäisyys. (Vähän kunnioitusta 2010)

5.2 *Toisenlaiset frendit* – toisenlainen tosi-tv

”On se todella hienoa katsella kuinka pienistä asioista osataan iloita täysillä... tässä meille monelle miettimistä... ja se yhteenkuuluvaisuudentunne on aivan jotain superia..” (Nimetön Iltalehti.fi 2011.)

Kiitos tästä sarjasta, se saa hyvälle mielelle. En tunne ketään kehitysvammaista, ja sarjan myötä oma käsitykseni onkin muuttunut todellisemmaksi siitä, että kehitysvamma ei tarkoita ettei eläisi täyttä elämää kavereineen parisuhteineen ja töineen. (Anonyymi YLE TV1 2011.)

”Tämäkin ohjelma ampuu itseään jalkaan. Ohjelma huokuu positiivista rasismia ja vähättelyä . Jos kehitysvammaisia halutaan kohdeltavan normaalisti, ei heitä pitäisi nostaa jalustalle ollenkaan.” (Nimetön Iltalehti.fi 2011.)

Toisenlaiset Frendit on Metronome Film and Television -tuotantoyhtiön tuottama dokumenttisarja, joka kertoo kehitysvammaisten aikuisten elämästä. Sarja on tehty ruotsalaisen alkuperäisformaatin *En annan del av Köping* -sarjan mukaan, joka oli Metronome-konserniin kuuluvan Sto-Cph tuotantoyhtiön luoma formaatti. (TV1 2011.) Sarjassa seurataan kaveriporukan elämää, työnhakua, juhlia, harrastuksia ja muita arjen tapahtumia sympaattisella otteella. Tapahtumat etenevät yhden päähenkilön, Timon, juontojen avulla. Tämä valinta ohjata kehitysvammaisen itse selostamaan tapahtumia, tuottaa illuusion siitä, että kehitysvammaiset olisivat itse koko ohjelman takana. Timon puhe on iso osa sarjan taikaa. (*Toisenlaiset Frendit.*) *Toisenlaisille frendeille* on myönnetty Kehitysvammaisten Tukiliiton Vuoden tulppaani tunnustus, joka tarkoittaa sitä, että sarja on merkittävästi edistänyt suvaitsevaisuutta, vaikuttanut suuren yleisön asenteisiin kehitysvammaisia kohtaan sekä helpottanut kehitysvammaisten ihmisten liittymistä yhteiskuntaan. (YLE TV1 2011.)

Sarja on saanut myös kovasti huomiota internetin keskustelupalstoilla. Päällisin puolin kaikkien sympatiat ovat kehitysvammaisten puolella, mutta televisio-ohjelman eettisyydestä löytyy mielipiteitä puolesta ja vastaan. Toiset ottavat ohjelmasta mielellään mallia: oppivat yksinkertaistamaan elämäänsä ja nauttimaan pienistäkin asioista ja onnistumisista. Toiset ajattelevat, että ohjelma murtaa ennakkoluuloja päästämällä katsojan sisään kehitysvammaisten arkeen. Löytyy myös niitä, joiden mielestä tosi-tv:n tekeminen kehitysvammaisista on kuin epäeettistä sirkusta. (ks. Iltalehti.fi 2011.) Kavasikajutun ohjaajan Jukka Kärkkäisen mukaan sarja vaikuttaa ”liian kirjoitetulta” (Kärkkäinen, haastattelu 21.3.2012). Kulttuuripajaohjaaja Merkkiniemi taas kuvaa sarjaa kiltiksi ja silotelluksi (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012).

Janne Seppäsen teoksessa *Visuaalinen kulttuuri* (2005) puhutaan Althusserin ideologia-käsityksestä liittyen mainoksiin ja muihin visuaalisiin medioihin. Kirjan mukaan ideologia on kaikkea mitä ihmiset pitävät itsestään selvänä ja normaalina. Ideologiaa päivitetään ideologisissa valtakoneistoissa, joihin kuuluvat koulutukselliset ja uskonnolliset instituutiot sekä viestintää hoitavat laitokset, kuten televisio, radio ja lehdistö. Toinen tärkeä termi tässä teoriassa on subjekti, joka viittaa ihmiseen yhteiskunnan ja kulttuurin jäsenenä. (Seppänen 2005, 41–42.) Althusserin sanonnan mukaan ”Ideologia kutsuu yksilöt subjekteiksi” (Althusser 1984, 126, Seppäsen 2005, 42 mukaan), joka tarkoittaa sitä, että kun yksilö kokee jonkin asian omakseen esimerkiksi mediassa, hän tunnistaa itsensä tässä jossakin asiassa tai ihmisessä ja liittää sen itseensä ja näkee itsensä tämän toisen kautta. Tämän identifioitumisen kokiessaan yksilö irtautuu samalla jostakin aikaisemmasta. (Seppänen 2005, 42.)

Seppäsen mukaan identifikaatio tapahtuu kuvallisten mielikuvien välityksellä, joita voivat olla mainokset, elokuvat ja tv-ohjelmat. Tarjolla on kasapäin kuvia, joissa ihmiset voivat tunnistaa itsensä, mutta kyseenalaista onkin, minkälaisia nämä vaihtoehdot ovat. Kirjan mukaan tv-mainonta pitää edelleen yllä myyttiä ydinperheestä (Seppänen 2005, 44-45). Toinen myytti, jota mainokset pitävät yllä, voisi olla se, että Suomessa ei ole ainuttakaan kehitysvammaista. Ihmiset eivät ole toki kokonaan mainosten armoilla (Seppänen 2005, 42), mutta mikäli laajasta visuaalisen median virrasta ei löydy mitään samastumisen arvoista, on ideologisen valtakoneiston tarjonta aika suppeaa. Kehitysvammaisten keskuudessa on idolihaikuisuutta, ja esimerkiksi Pertti Kurikan Nimipäivien miehiin samastutaan kulttuuripajalla ja heidän seuraansa hakeudutaan (Merckkiniemi, haastattelu 13.3.2012). On huolestuttavaa, jos valtamedian samastumiskohteista suljetaan pois kokonaisia ihmisryhmiä. Toki kehitysvammaiset voivat samastua muihinkin ihmisiin kuin toisiin kehitysvammaisiin, mutta esimerkiksi *Toisenlaiset frendit* -sarja tuo aitoja identifioitumisen mahdollisuuksia myös kaikille ei-kehitysvammaisille, jotka elävät maassa, jossa on 40 000 kehitysvammaista.

5.3 *Kovasikajuttu* – miehet kehitysvammaisuuden takana

Kehitysvammaisten punk-yhtyeestä Pertti Kurikan nimipäivät kertova dokumentti *Kovasikajuttu* on näistä kolmesta esimerkistä tuorein. Sen ensi-ilta on 27.4.2012. Dokumentti on Mouka Filmi Oy:n tuotantoa. Sen ovat ohjanneet Jukka Kärkkäinen ja J-P Passi ja tuottajana toimi Sami Jahnukainen. (Suomen Elokuvasäätiö 2012.) *Kovasikajuttu* on seurantadokumentti, jossa tekijät ovat kuvanneet Pertti Kurikan nimipäiviä kahden vuoden ajan. Se on tarina punk-bändin noususta yleisön tietoisuuteen, jota siivittävät soittajien keskinäiset suhteet, riidat ja rakkaus. Bändistä on useissa yhteyksissä sanottu, että se on maailman viimeinen punk-bändi, sillä kehitysvammaisilla on oikeasti edelleen asiaa yhteiskunnalle ja päättäjille. (Suomen Elokuvasäätiö 2012.)

Dokumentti sai alkunsa siitä, kun toinen ohjaaja Jukka Kärkkäinen näki uutisten loppukevennyksessä 2009 jutun Pertti Kurikan Nimipäivistä (Kärkkäinen, haastattelu, 21.3.2012).

Se ilo ja energia ja taika, mikä noissa miehissä oli, ei vain lähtenyt mielestäni pois. Otin muutaman kuukauden viiveellä yhteyttä Lyhty Ry:n ohjaajaan Kalle Pajamaahan. – – Sain hyvän vastauksen ja kerroin siitä sitten J-P Passille ja Jahnukaisen Samille. Sitten vain rupesimme toimeen. Mitään muuta vaihtoehtoa ei enää ollut. (Jukka Kärkkäinen, haastattelu 21.3.2012.)

Leikkaaja Riitta Poikselkä kertoi *Kovasikajuttu*n ennakkonäytöksen haastattelussa, että hänellä oli käytössään niin kutsuttu deleted scenes -tekniikka. Ohjaaja syötti hänelle idean, että dokumentti koostuisi ikään kuin poistetuista kohtauksista, näin päästäisiin syvemmälle kehitysvammaisten ihmisten todelliseen elämään. Katsojan näkökulmasta idea toimii. Bändin hahmoista tulee esiin ainutlaatuisia persoonallisuuden piirteitä, kun elokuva antaa aikaa ”poistetuille kohtauksille” Esimerkiksi itse Pertti Kurikalla on erikoinen tapa leikkiä ihmisten takkien hihoilla suhisten kuin käärme. Usein tämä tapa tuli elokuvassa esiin silloin, kun Pertti oli hermostunut tai jännittynyt. Tällekin yksityiskohdalle on annettu aikaa. (*Kovasikajuttu* 2012.) ”Pertti on ihan fiiliksissään, kun hän saa katsella saumoja. Se on hellyttävää” Kärkkäinen kommentoi *Trendi*-lehden haastattelussa (Kartastenpää 2012.)

Kuvio 2. Pertti Kurikasta tulee jatkuvasti esille uutta lahjakkuutta. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012) (Marianne Heikkinen, Mouka Filmi Oy.)

Dokumentin ohjaajien oma asenne vaikutti tuotannollisiin päätöksiin ja tätä kautta siihen kuvaan, minkä dokumentti kehitysvammaisista antaa.

Luulen niin, että me katsoimme ihmistä, ei vammaa. Emme edes tiedä heidän varsinaisia diagnoosejaan. Ja varsinkin sitten leikkauksessa yritimme vain tehdä tarinan, joka kannattelisi alusta loppuun. (Jukka Kärkkäinen, Haastattelu 21.3.2012.)

Ohjaaja Kärkkäinen halusi kuvata kehitysvammaiset samalla lailla yksilöinä, kuin muutkin ihmiset. ”He ovat samanlaisia ihmisiä kaikkine tunteineen, iloineen, suruineen ja vihoineen, kuin kaikki muutkin ihmiset” (Kärkkäinen, haastattelu 21.3.2012). Hänen mukaansa bändin jäseniltä puuttuvat kuitenkin tunteiden näyttämistä kahlehtivat estot, joten kehitysvammaisten ei tarvitse olla ironisia (Kartastenpää 2012).

Lyhty Ry:n työntekijä Teuvo Merkkiniemi pitää *Kovasikajuttua* realistisena kuvauksena kehitysvammaisten punk-bändin arjesta. Hän tietää sen parhaiten, sillä hän viettää miesten kanssa päivittäin 7 tuntia töissä kulttuuripaja Valossa. Merkkiniemi itsekin viihtelee dokumentissa. Hän pitää *Kovasikajuttua* paljon rajumpana teoksena, kuin sarjaa *Toisenlaiset frendit* tai elokuvaa *Vähän kunnioitusta*. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

– – tossa on haju ja maku mukana tossa Kovasikajutussa tosi rajusti. Kyllä mä uskon, että se tulee avaamaan silmiä. Mitä nyt on ollu se kutsuvierasesitys siellä Tampereella, niin kyllä ihmiset on osittain hämillään ja osittain ne on, että vau, että tää on hurja juttu. Osa on silleen, että voiko näille jutuille nauraa ja miksi tää pitää näyttää niin rajusti kaikki epäkohdat mitä näiden ihmisten elämässä on. Mutta en mä ymmärrä, että miksi ei. Että herranjestas, tehdään dokumentti, niin kyllähän se, samalla tavalla, kuin kenestä tahansa. (Merkkiniemi, haastattelu, 13.3.2012.)

Ohjaajien Jukka Kärkkäisen ja J-P Passin mukaan *Kovasikajuttu* on ollut yksi helpoimmista elokuvista tehdä. Elokuvanteko teki ohjaajat onnellisiksi, sillä yhtyeen jäsenistä tuli heidän ystäviään. ”Nämä ovat niin hysteerisiä kundeja, että ei tarvitse kuin olla paikalla ja vähän ojentaa kameraa”, ohjaajat kommentoivat. (YLE Tampere 2012.)

Seppäsen teoksessa *Visuaalinen kulttuuri* (2005) puhutaan representaation käsitteestä tutkittaessa erilaisia visuaalisen kulttuurin mediaesityksiä. Representaation käsitteen avulla voi pohtia, millä tavoin erilaiset mediat esittävät ja tuottavat todellisuutta ja kenen näkökulmasta. (Seppänen 2005, 77.) Yksi näkökulma representaatioon on ymmärtää se konstruktiivisesti, eli pohtia minkälaista todellisuutta representaatio tuottaa ja minkälaisilla keinoilla. Tässä näkökulmassa representaatiota ei verrata oikeaan todellisuuteen vaan pohditaan millä keinoin annetaan vaikutelma, että joku representaatio esittää muka todellisuutta. Ajatus perustuu siihen, että kieli itse muodostaa eli konstruoi todellisuutta, eikä vain heijasta sitä. (Seppänen 2005, 95.) Tutkittaessa *Kovasikajuttu*-dokumenttia kirjan esimerkin avulla konstruktivistisesti, voidaan esittää seuraavia kysymyksiä: Minkälaisen vaikutelman dokumentti rakentaa kehitysvammaisista? Minkälaisia keinoja käytetään, jotta vaikutelma on uskottava? Minkälaisia kulttuurisia elementtejä dokumentin kerronta käyttää hyväkseen? *Kovasikajuttu* rakentaa uudenlaista todellisuutta kehitysvammaisista, jonka mukaan he ovat kykeneviä sellaisiin asioihin, joita valtaväestö harvoin näkee heidän tekevän, kuten soittamaan suosituissa punk-yhtyeessä, olemaan tahallisesti hauskoja ja huumorintajuisia, kritisoimaan ympäröivää yhteiskuntaa, menemään naimisiin sekä olemaan *cooleja*. Tämä todellisuus rakennetaan dokumenttiin valitsemalla materiaalista sellaiset kohtaukset, jotka esittävät kehitysvammaiset tässä uudessa roolissa. Lähes varmasti kahden vuoden seurantadokumentin materiaalista oltaisiin voitu koota myös tavanomainen ja perinteinen kehitysvammaisista kertova filmi. Tämä uusi todellisuus kehitysvammaisuudesta ei muovaudu pelkästään dokumentissa olevien erillisten representaatioiden avulla, vaan *Kovasikajuttu*

tu-ilmiö kokonaisuudessaan on representaatio siitä, että kehitysvammaiset ovat kiinnostavia ja heistä voidaan tehdä suosittu dokumentti.

Kovasikajutun valheellisin puoli on se, että se antaa valtaväestön katsojan ymmärtää, että kaikkien kehitysvammaisten elämä on yhtä seikkailua ja juhlaa. Todellisuus on kuitenkin se, että Pertti Kurikan nimipäivien jäsenet ovat etuoikeutettuja elämään täytätä elämää moniin päiväkeskuksissa viruviin kehitysvammaisiin verrattuna.

6 Kehitysvammaisen paikka media-alalla – osaammeko määritellä sen?

Kun puntaroidaan parasta mahdollista tapaa saada kehitysvammaiset osalliseksi yhteiskuntaa ja tässä tapauksessa media-alaa, tilanne on jo valmiiksi kieroutunut, koska tavalliset ihmiset ottavat vallan asettaa kehitysvammaiset jonkinlaisten mahdollisuuksien äärelle, johonkin tietynlaiseen rooliin. Kuitenkin on väistämättä meidän ei-kehitysvammaisten tehtävä miettiä, minkälainen osallisuus kehitysvammaisille parhaiten sopii, sillä Merkkiniemen sanoin, he ovat siinä mielessä kaikista huonoimmassa asemassa oleva vähemmistö, että heillä on älyllistä vammaa, eikä siksi kykyä ilmaista itseään ja tarpeitaan täydellisesti (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012). Tässäkin opinäytetyössä ei-kehitysvammaiset ihmiset esittävät näkemyksiään siitä, minkä he kuvittelevat olevan kehitysvammaisille parasta. Asiantuntijoiden näkemykset eroavat toisistaan ja niistä on vaikea valita paras mahdollinen. Tavallisilla ihmisillä on tapana arvottaa asioita pitkälti rahan avulla, joten julkisuudessa tällä hetkellä kauhistellaan lähinnä sitä, että niin harva kehitysvammaisen on virallisessa työsuhteessa, josta maksettaisiin palkkaa. Kehitysvammaisten Tukiliitto Ry:n puheenjohtaja Jyrki Pinomaa kirjoitti aiheesta kärkkään mielipidekirjoituksen Helsingin Sanomiin.

Kaikkiaan 23 000 työikäisestä kehitysvammaisesta vain 300 on työsuhteessa, josta he saavat palkkaa, palkallista vuosilomaa ja samat oikeudet kuin muutkin työntekijät. Työttömyysprosentti on siis 98,7! (Pinomaa 2012.)

Kuitenkin "tavisten" on vaikea mitata kehitysvammaisen ihmisen elämänlaatua omista lähtökohdistaan. Merkkiniemi näkee eettisesti tärkeimpänä asiana luoda kehitysvammaisille mielekästä ja kehittävää toimintaa, palkka on vasta toissijainen kysymys. Hänen eettinen pyrkimyksensä on lakkauttaa kaikki vaihetyökeskukset, joissa kehitys-

vammaiset tekevät pitkälti yksitoikkoista pakkaustyötä. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012) Myös Pinomaa on huolissaan tästä ryhmästä:

Oma lukunsa on se suuri joukko kehitysvammaisia, joiden arkipäivät kuluvat päivätoiminta- ja työkeskuksissa. Heitä on 14 000. Kun heille ei onnistuta saamaan alihankintatöitä, saattavat päivät kulua television saippuaoppperoita katsellen tai radiota kuunnellen. Muuan tällaisessa toimintakeskuksessa käynyt kiteytti kokeemaansa kutsumalla paikkaa osuvasti epätoimintakeskukseksi. (Pinomaa, 2012.)

Asia ei ole ihan niin mustavalkoinen, että työ- ja päivätoiminta ovat pahasta ja työllistymisen avoimille työmarkkinoille on ainoa oikea suunta. Esimerkiksi aikaisemmin esitelty Lyhty Ry:n kulttuurityöpaja Valo on kehitysvammaisille työtoimintaa eli sosiaalipalvelua, josta ei makseta palkkaa. Työpaja voi kuitenkin tarjota kehitysvammaiselle ihmiselle paljon enemmän sisältöä elämään ja yksilöllistä tukea ja haasteita kuin tuettu työ muun väestön kesellä. Varsinkin, jos tuettu työ on sisällöltään yksitoikkoista. Merkkiniemi on vahvasti sitä mieltä, että kulttuuripajan antamat mahdollisuudet, työympäristö, ohjaus ja aika antavat kehitysvammaiselle paljon enemmän kuin palkka. Seitsemän tuntia ammattitaitoista ohjausta päivässä ja mahdollisuus järjestelmälliseen ja johdonmukaiseen ammatinharjoittamiseen. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Se [kulttuuripaja] on aika turvallinen, ja mun mielestä sisällöllisesti paljon rikkaampi ja monipuolisempi konsepti, kuin se, että se sama kaveri otettaisiin jonkin musiikkiliikkeeseen purkamaan kitaralaatikoita, ja sitten hän saisi siitä niin kuin enemmän palkkaa vaikka, mutta hänellä ei olisi mitään mahdollisuutta ikinä oppia sen enempää mistään muusta, vain nopeammin purkamaan niitä. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Myös toisenlaisia näkemyksiä löytyy. Subin ohjelmatiedottajalla Katariina Kantolalla on takanaan kahden vuoden onnistunut yhteistyö Tuetun työn kautta palkatun Markus Lohikosken kanssa. Hänellä on syytä ajatella, että kehitysvammaisen voi työskennellä valtaväestön sekaan integroituneena. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Mediatyöpajat ovat varmasti tärkeitä työkokemuksen kerryttämisessä ja siellä varmasti oppii sosiaalisessa ympäristössä (=työyhteisössä) toimimista. Toisaalta kehitysvammaisilla on oikeus palkkatyöhön ja itsensä elättämiseen siinä missä muillakin (Kantola, haastattelu, 17.3.2012.)

Merkkiniemen näkökulma asiaan on se, että monetkaan niistä avoimien työmarkkinoiden töistä, joihin kehitysvammaisia palkataan, eivät ole kauhean todellisia työpaikkoja. Hän uskoo, että työnteko niissä on hyvin näennäistä, pääasiassa roskien viemistä ja kahvin keittoa. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

En mä ainakaan ole törmännyt hirveästi sellaisiin kehitysvammaisiin ihmisiin, jotka tekee ammatikseen media-alan hommia oikeastaan missään muualla kuin meillä, että kyllähän ne on niitä roskan kuskaajia. Se on tällaista yhteiskunnallista vastuuta ja velvollisuutta, mitä yritykset tuo sillä, että he palkkaavat erityisryhmiin ihmisiä. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.)

Kantola todistaa kuitenkin muuta. Ainakin Lohikoski teki Subin palveluksessa oikeita tiedottajan assistentin tehtäviä.

Markuksella oli monipuoliset tehtävät, jotka olivat tiedotusassistentin tehtäviä. Esimerkiksi ohjelmakuvien käsittely ja muokkaus, ohjelmakuvien lataus, ennakokatseluiden kopiointi ja postitus, Subin ohjelmista kertovien lehtiartikkelien kopiointi ja arkistointi, valokuvaus pressitilaisuuksissamme, vieraiden vastaanotto ja erilaiset assistentin juoksevat asiat. – – Markus suoriutui tehtävistään erinomaisesti, sillä hänellä on loistavat tietotekniset taidot. Hän on myös sosiaalinen ja hauska tyyppi ja viihtyi hyvin tiedotuksen sosiaalisissa tilanteissa kuten pressitilaisuuksissa. (Kantola, haastattelu 27.3.2012.)

Molempien haastateltavien äänessä kuuluu oma kokemustausta sekä oma käsitys kehitysvammaisista. Merkkiniemestä paistaa se, että hän on työskennellyt kulttuuripajassa kehitysvammaisten ihmisten kanssa jo 17 vuotta. Hänen mielestään media-alan avoimet työmarkkinat on julma ja raaka maailma, johon hän ei mielellään laske pajan työntekijöitä, ennen kuin he ovat ihan valmiita siihen, jos silloinkaan. Kantola puolestaan puhuu juuri niin kuin tiedottajan kuuluukin ja kertoo vain positiivisia asioita omasta tuetun työn kokemuksestaan. Hän toistaa haastattelussa lähes kaikki ne asiat, joita Sub hyväntekeväisyyskampanjassaan julisti muille yrityksille. Näin oma yritys pysyy hyvässä valossa.

Tilanne lienee se, että useat avoimien työmarkkinoiden työt ovat hyvin näennäisiä ja mekaanisia, mutta Subin esimerkki on poikkeus. Lohikosken palkkaaminen ja ohjaus suoritettiin ihanteellisesti ja lisäksi Lohikoski sattuu itse olemaan hyvä tietotekniikassa ja vuorovaikutustaidoissa, joita kyseessä olevassa ohjelmatiedottajan assistentin työssä tarvitaan.

Helsingin kaupungin johtavan puheterapeutin Jaana Salmisen mukaan niille kehitysvammaisille, joiden taidot riittävät tuettuun työhön, tuettu työ on parempi vaihtoehto. Kun taas niille, joiden taidot eivät riitä työhön avoimilla työmarkkinoilla, työtoiminta on hyvä ratkaisu. On myös ihmisiä, joiden kyky riittää valikoidusti toisiin töihin ja toisiin taas ei. On myös mahdollista, että tuetussa työssä voidaan menestyä jonkin aikaa, kunnes jonkin ajan kuluttua työ kuormittaa liikaa ja siirrytään takaisin työtoimintaan.

(Salminen, haastattelu 10.4.2012.) Vaikka kaikki kehitysvammaiset saataisiin mukaan avoimille työmarkkinoille, tulee muistaa, että he ovat silti kehitysvammaisia, joten heidän tilanteensa elää eri tavalla kuin muiden työntekijöiden. Ajatus siitä, että työpaikoilla olisi tulevaisuudessa kiintiökehitysvammaisia, on Merkkiniemen mielestä kammottava. Syy palkata kehitysvammaisen, pitäisi olla sama kuin palkata kuka tahansa työntekijä valtaväestöstä. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012) Kehitysvammaisen ei kuitenkaan ole kuin kuka tahansa työntekijä.

Hakee vielä paikkaansa, mitä annettavaa kehitysvammaisilla on media-alalle. Tekemisen tapaa ja työtehtävien luonnetta tulisi muuttaa sellaiseksi, että kehitysvammaiset voivat olla niissä parhaimmillaan ja pystyvät niitä itsenäisesti tekemään. (Merkkiniemi, haastattelu 13.3.2012.) Kehitysvammaiset eivät ole kiinnostavia siksi, että he ovat vähemmistö, vaan siksi, että heillä on erilainen tapa nähdä ympäröivä maailma. Tämä erilaisuus on niin arvokasta, että se ansaitsee päästä esille.

7 Yhteenveto ja pohdintaa

Tässä opinnäytetyössä selvitettiin minkälaista osallisuutta kehitysvammaisilla ihmisillä on 2010-luvun mediassa tekijöinä ja esiintyjinä. Lisäksi tutkittiin minkälaista annettavaa kehitysvammaisilla on media-alalle, ja mikä olisi eettisesti paras tapa työllistää heidät. Asiantuntijat antoivat paljon ristiriitaisia vastauksia näihin kysymyksiin. Työn alussa käydään läpi kehitysvammaisten työllistymisen historiaa, joka selittää sitä todellisuutta, jossa nyt vuonna 2012 elämme. Lisäksi määritellään keskeiset työn muodot: työ- ja päivätoiminta, avotyö sekä tuettu työ, ja pureudutaan niiden eettisiin ristiriitoihin. Työssä esitellään myös kolme olemassa olevaa esimerkkiä kehitysvammaisten onnistuneesta osallisuudesta mediatyöhön: kulttuuripaja Valon toiminta, Subin ohjelmatiedotuksen tuetun työn kokeilu sekä Radio Helsingin ohjelmatilaus Radio Valolta. Lisäksi tutkitaan kehitysvammaisten toisenlaista osallisuuden tapaa mediassa, jossa he itse esiintyvät seuraavissa tuotannoissa: *Vähän kunnioitusta* -elokuva, *Toisenlaiset Frendit* -sarja sekä *Kovasikajuttu*-dokumentti.

Ennen tutkimuksen aloittamista en edes tiennyt, tekevätkö kehitysvammaiset mediaan liittyviä töitä, ja onko heillä mitään valmiuksia siihen. Aioin tehdä koko työn kehitysvammaisten julkisuuskuvasta, kunnes tajusin, että on mielenkiintoisempaa selvittää,

mitä kehitysvammaiset itse tekevät ja minkälaista osaamista heillä on. Opin pian, että heillä on paljon annettavaa media-alalle, kunhan keinot keksitään.

Tutkimuksen alussa vierailin Lyhty Ry:n kulttuuripaja Valossa. Haastattelin siellä pajan vastaavaa ohjaajaa Teuvo Merkkiniemeä ja havainnoin myös paikan tunnelmaa. Merkkiniemen puheiden lisäksi pohdin itse, onko pajatoiminta hyvä vaihtoehto kehitysvammaisille. Lyhyen vierailuni perusteella ihmiset vaikuttivat todella onnellisilta siellä. Kaikilla oli paikka, johon he kuuluvat. Tein lisäksi havaintoja itsestäni. Kohtasin nimittäin juuri sen kielimuurin kehitysvammaisten kanssa, johon viittaan luvussa 3.2. En tiennyt, miten puhua pajan työntekijöille. Ensin puhuin heille kuin kenelle tahansa aikuiselle ihmiselle, mutta viestini ei mennyt oikein perille. Sitten aloin puhua heille kuin lapsille, mutta sekään ei tuntunut luontevalta, kun edessäni seisoivat suurikokoisia aikuisia punkkareita. Kommunikaation haasteista sain työhöni tietoa Helsingin kaupungin johtavalta puheterapeutilta Jaana Salmiselta.

Oli lohdutonta huomata tutkimuksen edetessä, että sadan vuoden takaiset vaivaistalot eivät ole vieläkään kovin kaukana historiassa. Noin 80 prosenttia työikäisistä kehitysvammaisista viettää päivänsä työkeskuksissa, joko tehden yksitoikkoista vaihetyötä tai vailla mitään tekemistä. Kehitysvammaisen työllistymiseen liittyy paljon haasteita, niin työsuhteen solmimiseen kuin työyhteisöön integroitumiseenkin. Pysin työssäni kokoamaan jonkinlaista ohjekirjaa media-alan työnantajille siitä, miten kehitysvammaisen palkkaaminen onnistuu.

Kehitysvammaisten uusi tapa esiintyä mediassa lisää osaltaan tietoisuutta, kun "toisenlaiset frendit" pääsevät laitoksista meidän olohuoneisiimme. Kun ensin muistetaan ja hyväksytään kehitysvammaisten olemassaolo, siitä seuraa, että siirrymme heidän puolelleen ja hiljalleen rupeamme taistelemaan heidän oikeuksistaan. Strada-ohjelmassa tuli esille kiinnostava vammaistrendi-ilmiö sekä kritiikki siitä, onko kehitysvammaviihde tietynlaista friikki-showta meille "taviksille". Olen ajatellut asiaa paljon kirjoittaessani tätä työtä, kun *Kovasikajutun* mainosjulisteet vilkkuvat Finnkinon näyteikkunoilla. *Kovasikajutun* ennakkonäytös Helsingin Kallion Pacifico-ravintolassa (15.3.2012) oli tupaten täynnä ihmisiä. Sali raikui, kun yleisö reagoi dokumentin tapahtumiin. Eturivissä itse elokuvan tähdet nauroivat kaikista makeimmin. En suostu olemaan niin kynninen, että kehitysvammaisten kammelluksille ei saisi nauraa. Sitä paitsi suurimmat tunnela-

taukset tulivat dokumentin niissä kohdissa, kun päähenkilöt olivat itse tilanteen herroja tai heitä kohti osoitettiin vääryyttä. Hahmojen karisma sai ihmisten silmät porautumaan valkokankaaseen ja henkilöiden vammaisuus väistyi todellisten persoonallisuuden piirteiden tieltä. Ei niin arvokasta kehitysvammaisten ja muiden ihmisten ajatusten kohtaamista voi kieltää friikki show -elementin pelossa.

Mediatuotannon muodolla on toki eettistä merkitystä, kun esitetään kehitysvammaisia. Dokumentille annetaan paljon enemmän armoa sen taiteellisten pyrkimysten vuoksi, kuin esimerkiksi tosi-tv-ohjelmalle. Tosi-tv-sarjassa *Toisenlaiset Frendit* sen sijaan laiteetaan kehitysvammaiset tosi-tv-tähti-muottiin, missä he eivät välttämättä haluaisi nähdä itseään, jos ymmärtäisivät täysin tosi-tv:n merkityksen Suomessa. *Toisenlaiset Frendit* -sarjassa annetaan niin idyllinen kuva kehitysvammaisten elämästä, työn teosta ja sosiaalisesta elämästä, että tosiasiat voivat unohtua. Merkkiniemen mukaan sarjassa näytetään vain yksi puoli kehitysvammaisuudesta. Sarjasta on leikattu pois kakkapissajutut, raivokohtaukset ja mielialalääkkeet. Myös elokuva *Vähän kunnioitusta* on aika varovainen teos, johtuen varmasti osin siitä, että kehitysvammaiset olivat itse käsikirjoittamassa sitä. Mielestäni vielä 2010-luvulla, kehitysvammaisuuden ollessa tietynlainen tabu, tällaisten mediatuotantojen tuleekin näyttää tietämättömälle kansalle ensin idyllinen ja hellyttävä puoli, kunnes katsojat on saatu kehitysvammaisten puolelle. Muuten kehitysvammaisten yhteiskunnallisen aseman parantaminen ja julkisuuskuvan muutos eivät onnistu.

Edes opinnäytetyön valmistuttua en osaa vastata kysymykseen, minkälainen rooli kehitysvammaisilla tulisi olla media-alalla, sillä matkan varrella asiasta on tullut esiin niin monenlaisia näkökulmia. Media-ala ylipäätään muuttuu alituiseen ja uudenlaisia työtehtäviä syntyy jatkuvasti. Ei ole mielestäni huono ajatus, että mikäli tekniset työt tuottavat kehitysvammaisille liikaa haasteita, heidän paikkansa olisikin tuoda omaa kulttuuriin esille ennemmin esiintymällä mediatuotannoissa. Olen samoilla linjoilla Merkkiniemen kanssa siinä, että hienointa olisi, mikäli tulevaisuudessa valtamedia tilaisi kulttuuripajoilta erilaisia tuotantoja musiikin, teatterin, radion ja vaikka television saralta. Tämä antaisi kehitysvammaisille mahdollisuuden tehdä luova ja tekninen prosessi rauhasa osaavassa ohjauksessa ilman ulkopuolisen maailman tuomia paineita. Kuitenkin heidän työnsä pääsisi sen ansaitsemaan julkisuuteen. Kehitysvammaisten ihmisten omi-

naisuudet eroavat toisistaan kuitenkin niin paljon, että on hölmöä spekuloida, mikä paikka tai rooli koko vähemmistölle sopii parhaiten.

Lähteet

Ainasoja, Anne, Väisänen Niina 2011. Meidän suurin vammamme ovat sinun asenteesi: Kehitysvammaisten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta. Opinnäytetyö. Ylivieska: Keski-Pohjanmaan Ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma.

Hagman, Anu ja Piiparinen, Satu 2000. Tuki työllistyvälle. Havo, Arto (toim.): Työllistymisen tarinoita. Helsinki: Kehitysvammaliitto Ry, 28–29.

Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto. Tuetun työllistymisen palvelu.
<http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/kehitysvammaisten_palvelut/tuettu_tyollistyminen>
(luettu 12.4.2012)

Hiila, Helena 1996. Miksi tuettua työllistymistä? Venäläinen, Raisa (toim.): Tuettu työllistyminen. Helsinki: Vajaakuntoisten työllistämisen edistämissäätiö, Gummerus Kirjapaino Oy

Holm, Nina 2010. Vähän kunnioitusta. Episodi.
<<http://www.episodi.fi/vahan-kunnioitusta-4757/>> (luettu 27.3.2012)

Ikonen, Oiva 2000 Inklusio – kaikille yhteiseen yhteiskuntaan. Peltonen, Marketta ja Puupponen, Hannu (toim.): Erilaisuus työelämän voimavarana: Vammaisuus ja työmarkkinat – kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. PainoPorras Oy.

Iltalehti.fi 2011, Toisenlaiset Frendit
<<http://portti.iltalehti.fi/keskustelu/showthread.php?t=626974>> (luettu 27.3.2012)

Kartastenpää, Tero 2012. Onni on saumoissa. Trendi, 04/12, 116

Keskiaho, Saira 2012. Aulan herkut maittavat Agricolassa. Kirkko ja Kaupunki, numero 10, 4–5.

Kersh, Joanne 2011. Attitudes about People with Intellectual Disabilities. Hodapp, Robert (toim.) International Review of Research in Developmental Disabilities. Volume 41. Nashville, Tennessee, USA: Vanderbilt University

Kuutti, Heikki 2001. Tutkittu juttu: Johdatus tutkivaan journalismiin. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Lyhty Ry, Helsingin lyhytaikaiskoti ja työpaja. <<http://www.lyhty.fi/>> (luettu 8.3.2012)

Markus, Helena 2010. Kehitysvammaisuus suomalaisessa elokuvataiteessa 1920-luvulta vuoteen 2010 – Yhteiskunnallisia merkityksiä etsimässä. Opinnäytetyö. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu, Sosiaalipedagoginen sosiaalityö.

Matsinen, Timo 2000. Vammaisuus – haaste yksilölle? Peltonen, Marketta ja Puupponen, Hannu (toim.): Erilaisuus työelämän voimavarana: Vammaisuus ja työmarkkinat – kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. PainoPorras Oy.

Paju, Mia 2011. Kehitysvammaisia käytetään hyväksi työelämässä. YLE Uutiset. <http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2011/06/kehitysvammaisia_kaytetaan_hyvaksi_tyuelamassa_2657638.html> (luettu 30.3.2012)

Puupponen, Hannu 2000. Kilpailukyky ja välittäminen. Peltonen, Marketta ja Puupponen, Hannu (toim.): Erilaisuus työelämän voimavarana: Vammaisuus ja työmarkkinat – kokemuksia, näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. PainoPorras Oy.

Pinomaa, Jyrki 2012. Kehitysvammaisuus ei tee ihmisestä työkyvyttöä. Helsingin Sanomat. 1.4.2012. C-osa

Radio Helsinki. <<http://www.radiohelsinki.fi/radio-helsinki/>> (luettu 3.4.2012)

Radio Valo 2012. <<http://www.radiovalo.fi/>> (luettu 17.4.2012)

Saloviita, Timo, Lehtinen, Ulla ja Pirttimaa, Raija 1997. Tie auki työelämään: Tuetun työllistämisen käyttäjäkeskeiset työtavat. Jyväskylä: Kannot Hetimonex Oy, Jyväskylän yliopistopaino

Seppälä, Heikki ja Rajaniemi, Mari 2012. Mitä kehitysvammaisuus on? Vernerinet Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. <<http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on.html>> (27.3.2012)

Seppänen, Janne 2005. Visuaalinen kulttuuri. Tampere: Vastapaino.

Sub 2008 Sub haastaa yritykset palkkaamaan kehitysvammaisia. Sub Tiedote. <http://pressi.sub.fi/tiedotteet/kanava/20080619/kanava_20080619-101636_03320.html> (luettu 16.3.2012)

Suomen Elokuvasäätiö 2012, Kovasikajuttu <<http://www.ses.fi/fi/elokuva.asp?id=1169>> (luettu 7.4.2012)

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Finlex <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>

Valkola, Jarmo 2010. Vähän kunnioitusta. Keski-suomalainen. <<http://www.ksml.fi/uutiset/viihde/elokuvat/vahan-kunnioitusta/874094>> (30.3.2012)

Viitapohja, Kari 2010. Kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminta. Kehitysvammahuollon tietopankki, Rinnekoti-Säätiö. <<http://www.kvhtietopankki.fi/kunt/tyokesk.htm>> (luettu 16.3.2012)

Vähän kunnioitusta 2010. <<http://www.vahankunnioitusta.fi/>> (luettu 8.3.2012)

YLE Tampere 2012. Kavasikajuttu avaa ikkunan kehitysvammaisten maailmaan.
<http://yle.fi/alueet/tampere/2012/03/kavasikajuttu_avaa_ikkunan_kehitysvammaisten_maailmaan_3319465.html> (luettu 16.6.2012)

YLE TV1, Toisenlaiset frendit, ohjelmakortti.
<<http://tv1.yle.fi/ohjelmat/asia/toisenlaiset-frendit>> (luettu 30.3.2012)

YLE TV1, Toisenlaiset frendit sai Vuoden tulppaanin 2011.
<<http://tv1.yle.fi/juttuarkisto/tv1-tiedottaa/toisenlaiset-frendit-sai-vuoden-tulppaanin>>
(luettu 30.3.2012)

Televisio-ohjelmat:

Strada. 2012. YLE TV1. Ivan Puopolo, 23.3.2012

Toisenlaiset frendit 2010–2011. YLE TV1.

Elokuvat:

Kavasikajuttu. 2012. Kärkkäinen Jussi. Passi J-P. Kärkkäinen Jussi. Passi J-P. Suomi:
Jahnukainen Sami / Mouka Filmi Oy.

Vähän kunnioitusta. 2010. Virtanen Leena. Karjalainen Pekka. Suomi: Riikka Poulsen /
Meguru Production. 93 min.

Haastattelut:

Bergman, Teemu 2012. Muusikko/sosiaalityöntekijä. Kakkahätä77. Sähköpostihaastattelu: 24.2.2012.

Kantola, Katariina 2012. Ohjelmatiedottaja. Sub. Sähköpostihaastattelu: 27.3.2012.

Kärkkäinen, Jukka 2012. Dokumenttiohjaaja/-käsikirjoittaja. Mouka Filmi Oy. Sähköpostihaastattelu: 21.3.2012.

Laine, Anna 2012. Tuottaja. Radio Helsinki. Sähköpostihaastattelu: 3.4.2012.

Merkkiniemi, Teuvo 2012. Kulttuuripaja Valon vastaava ohjaaja. Lyhty Ry. Haastattelu: 13.3.2012.

Salminen, Jaana 2012. Johtava puheterapeutti. Vammaisneuvola. Helsingin Kaupunki. Sähköpostihaastattelu: 10.4.2012 ja 16.4.2012